

Мәдина Әлімханова

**БОЛМАЙДЫ.
БОЛАДЫ.
КЕРЕК**

**Журналистер мен блогерлерге
арналған құрал**

Алматы, 2021

ӘОЖ 070
КБЖ 76.01
Ә55

Ә55 **Әлімханова М.**
Болмайды. Болады. Керек. Журналистер мен блогерлерге
арналған құрал – Алматы: «Әділ сөз» қоры, 2021. – 118 б.

Басылым АҚШ-тың Қазақстандағы елшілігінің қаржылық қолдауымен жүзеге асырылды. Басылымның мазмұны автордың көзқарасын көрсетеді және міндетті түрде елшіліктің көзқарасымен сәйкес келмейді.

ISBN 978-601-80426-2-1

Автордан

«Мен журналистпін - маған бәрі болады!» - бұл жаңсақ пікір. Тәжірибелі журналист не істеуге болатынын, не қажет, не мүмкін емес екенін біледі және оны ұтымды қолданады. Егер ол бір нәрсеге толық құқылы болса, онда оны қорғауға да құқылы (кем дегенде міндетті). Қайталап айтамын, бұл құқықты алдымен білу керек. Оны қолдануды, ең бастысы ұнасада, ұнамасада барлық заңды тыйымдар мен шектеулерді білу керек.

Өз қателіктеріңізге уақыт жұмсамауды ұсынамын қателік сізге дейін көп жасалды. Осы кітапты оқыңыз. Мұнда тәжірибе, лайықты кеңестер, ең бастысы – заңның өзі бар.

ӘОЖ 070
КБЖ 76.01

ISBN 978-601-80426-2-1

© «Әділ сөз» халықаралық сөз
бостандығын қорғау қоры, 2021

Мазмұны

Жеке өмір құпиясы	4
Фактілермен жонглерлік ету.....	11
Соңғы сатыдағы шындық	19
Жеке деректерді жария ету	28
Жеке сурет.....	36
Балалардың бейнесі	42
Фото және видео түсірілімге басқа да тыйым салулар	47
Дәйексөздерді контекстен шығару	76
Плагиат	78
Ойдан шығарылған пікірлер	94
Қате аударма	96
Тағы не істеуге болмайды?	99
Тағы не істеуге болады және не істеу қажет?	107

Жеке өмір құпиясы

Болмайды

Халық алдында жүретін адамдардың өмірінде олар жариялауды қаламайтын нәрселер болады. Бұл олардың жеке өмірінің құпиясына құқығы. Бұл кез-келген азаматқа, оның кім екеніне, қайда жұмыс істейтініне және не істегеніне қарамастан қатысты. Егер әңгімелесуші кенеттен журналиспен өмірбаянының жеке құпиясымен бөлісе бастаса да, ол кейіпкердің жазбаша келісімі болғанда ғана басып шығара алады.

Алматыда елді шулатқан оқиға болды. Әйел балаларын терезеден лақтырып, артынан өзі де секіріп кетті. Бұл оқиға БАҚ-та кеңінен жарияланды. Бірақ ешқандай сот ісі туындаған жоқ.

Көптеген журналистер мақалаларында әйелдің аты-жөнін толық атап, ал кейбіреулері тіпті психиатрдың пікірін қосып, ол әйелді сырттай көрмей, ауру тарихын, не болғанын білмей, мүмкін болжамды диагноздарды қоя бастады. Бұл жерде журналист пен дәрігерді жауапқа тартуға болатын еді.

Абырой болғанда журналистер суицидке барған әйелдің, оның балаларының суреттерін ала алмады. Оларға реанимацияға «пресс-тур» туралы армандамау керек екенін бірден айтты.

Өкінішке орай, адам әлеуметтік желілерде өзі мақтанып айтқан ерліктері туралы баяндағанда өте мұқият болғаны жөн. Әсіресе жыныстық ерліктері туралы және т.б. Ертең бұл адам интернетте ештеңе жарияламағанын және мұның бәрі журналистердің ойластырған қастандығы, зұлым папарациялар оның аккаунтын бұзып, сол жерге фотомонтаж орналастырған деп жариялайды. Қа-

лай ойлайсыз, сот жасалған қастандыққа сенбейді ме? Сіз сенімдісіз бе? Сонымен, осындай нәрсе туралы - тек жыныстық кейіпкердің құжатталған келісімі болуы керек.

Болады

Енді мұндай қорқынышты жағдайлар туралы мүлдем айтпау керек пе? Әрине, айтылу керек! Мұндай әңгімелер жақсы сатылатындықтан емес (цинизм үшін кешіріңіз, бірақ бұл шынымен де). Мұны істеу керек. Тек зардап шеккендердің аты-жөндерін атауға болмайды. Егер «Сәуле Мырқымбаеваның» орнына «азаматша М.» деп жазылса, не өзгереді? Егер ол стильге сәйкес келмесе (полиция жиынтығынан басқа стильге мұндай канцеляризмдер қолайлы). Сіз «Сабина (аты өзгертілген)» деп жаза аласыз. Бұл оқиғаның мәні мен фактілеріне әсер етпейді. Бұл отбасын қанша адам біледі және кім туралы айтқанын түсінеді? Жүз? Екі жүз? Қалғандары кімнің аты-жөні туралы екенін мүлдем ойламайды. Олар бұл адамдармен таныс емес. Ертең олар оқығандарын ұмытып кетеді

Болады (тәжірибеден)

Өз мақалаңызда кімді қалай атағаныңызды белгілеп қойыңыз. Егер бүгін ол «Сабина (аты өзгертілді)» болса, онда бір жылдан кейін ол «Сабина (аты өзгертілді)» болуы керек. Иә, оқырман сіз бұл ханымды қалай атағаныңызды есіне алады. Бірақ, мүмкін, біреу (оқырман, әріптес немесе сіз) осы іс туралы жазғаныңызды көтеруі мүмкін. Егер бірде Сабина, екіншісі - Сабрина, үшіншісі - Сильвия болса, онда жабайы және мүлдем қажет емес шатасулар болады.

Фактілерді тексеру керек. Бәрі іс жүзінде көрінгендей болмауы мүмкін. Кинода ғана журналистің көп уақыты бар, ол жалғыз өзі осындай тергеуді бастай алады. Шын

мәнінде бір апта ішінде толық қылмыстық іздестіру жасай алмайды.

Шындығында, кез-келген адамның редакцияға бірнеше күн келмеуге, ештеңе жасамай, тек ақпарат жинау үшін жүгіріп жүруге мүмкіндігі болмайды. Бірақ мүмкін болса, бұл уақыт табуға тұрарлық. Оқиға орнына фотографпен бірге баруға болады. Ол жерде сіз көршілерімен сөйлесе аласыз.

«Иә, кәдімгі қарапайым отбасы, ... сияқты» деген мазмұндағы сөздер де пайдалы болады. Бірақ міндетті түрде жазып алыңыз! Барлығы диктофонға жазылуы керек.

Егер сізде көршілерден сыбыс жинауға уақыт жоқ болса (пікір туралы айтқым келген), онда сіз әлеуметтік желіні қопара аласыз. Кейде ешбір көршінің кемпірі айтпайтын пікірді табуыңыз мүмкін!

Бірақ кемпірлерді де есептен шығаруға болмайды. Тіпті жасы келген әйелдер емес. Кеңес Одағында осындай классикалық кейіпкерлер - үйдің кіреберісіндегі орындықта отырып, барлық көршілерді талқылайтын жаман әжелер болған. Олар ешқайда кеткен жоқ. Кеңес Одағы құлады, кіре берістегі дүкендер әлдеқашан қиратылды, өсекші әжелер қартайып, өлді. Бірақ бәрібір олар жоғалған жоқ. Бұл мен үшін жаңалық болды.

Біздің көп қабатты ғимаратымыздан екі үй кейін тұратын жас зейнеткер маған өмір бойы бір үйде тұрған және күн сайын мен білмейтін адамдардың өмірі туралы егжей-тегжейлі айтып берді. Мен әлі күнге дейін ол ЦРУ-да жұмыс істеді деп ойлаймын... мұндай ақпарат көзі, әрине, сирек сыйлық. Бірақ іздеуге тұрарлық.

Егер ақпарат БӘА (бір әже айтты) ақпараттық агенттігінен алынбаса, бірақ интернеттегі ең ашық көздерден алынған болса, сізге осы ақпарат орналастырылған барлық беттерді сақтау қажет. Маған сеніңіз, бір скриншот аз болады! Веб-бетті html және pdf форматында сақтаңыз. Ал, скриншотты әрине, жасайсыз.

Өйткені, сот скриншотты дәлел ретінде танымауы мүмкін. Миллиондаған түрлі форматта сақталған сол бетті сот дәл мойындамауы мүмкін, бірақ бұл сіздің скриншотыңыздың фотошопта жасалмағанын дәлелдеуге мүмкіндік береді. Әрине, мүмкін болса, скриншотты нотариуспен растау керек. Бірақ бұл қымбат қиын мәселе. Егер сіз ақпараттық таспада немесе газетте «бомба» жариялағыңыз келетінін түсінсеңіз, онда ол сіздің қолыңызда жарылып кетпейтініне көз жеткізіңіз.

Ал енді білуіңіз керек заңдар туралы.

ҚР Конституциясының 18-бабы

1. Әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройы атының қорғалуына құқығы бар.
2. Әркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар. Бұл құқықты шектеуге заңда тікелей белгіленген реттер мен тәртіп бойынша ғана жол беріледі.

ҚР Қылмыстық кодексі

147-бап. Жеке өмірге қолсұғылмаушылықты және Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу

1. Дербес деректерді қорғау жөніндегі шараларды қолдану міндеті жүктелген адамның мұндай шараларды сақтамауы, егер бұл іс-әрекет адамдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірсе, –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, үш мың айлық есептік

көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзету жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Адамның жеке немесе отбасы құпиясын құрайтын, жеке өмірі туралы мәліметтерді оның келісімінсіз заңсыз жинау не өзге де дербес деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру –

бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзету жұмыстарына не сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көзделген, адам өзінің қызмет бабын немесе ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып не электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйеге заңсыз кіру немесе телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты заңсыз ұстап қалу арқылы не өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу мақсатында жасаған іс-әрекеттер –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылдан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Адамның жеке немесе отбасы құпиясын құрайтын, жеке өмірі туралы мәліметтерді оның келісімінсіз тарту не өзге де дербес деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру –

бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

5. Осы баптың төртінші бөлігінде көрсетілген мәліметтерді көпшілік алдында сөйлеген сөзде, көпшілікке көрсетілетін шығармада, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып тарату –

жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

148-бап. Хат жазысу, телефонмен сөйлесу, пошта, телеграф хабарлары немесе өзге де хабарлар құпиясын заңсыз бұзу

1. Жеке тұлғалардың хат жазысу, телефонмен сөйлесу, пошта, телеграф хабарлары немесе өзге де хабарлар құпиясын заңсыз бұзу –

екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Адам өзінің қызмет бабын немесе ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып жасаған не электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйеге заңсыз кіру немесе телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты заңсыз ұстап қалу жолымен жасалған дәл сол іс-әрекет –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылдан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады

ҚР «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы

6-бап. Дербес деректердің қолжетімділігі

Дербес деректер қолжетімділігі бойынша жалпыға бірдей қолжетімді және қолжетімділігі шектеулі болып бөлінеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес құпиялылықты сақтау талаптары қолданылмайтын, оларға қол жеткізу субъектінің келісімімен еркін болып табылатын дербес деректер немесе мәліметтер жалпыға бірдей қолжетімді дербес деректер болып табылады.

Халықты ақпараттық қамтамасыз ету мақсатында дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздері (оның ішінде өмірбаяндық анықтамалықтар, телефон, мекенжай кітаптары, жалпыға бірдей қолжетімді электрондық ақпараттық ресурстар, бұқаралық ақпарат құралдары) пайдаланылады.

Жиналуы және өңделуі Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып жасалған субъект туралы мәліметтер субъектінің немесе оның заңды өкілінің талап етуі бойынша не соттың немесе өзге де уәкілетті мемлекеттік органдардың шешімі бойынша кез келген уақытта дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінен алып тасталады.

Бұл ретте дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінен дербес деректерді жою кезінде туындайтын шығыстар меншік иесіне және (немесе) операторға, үшінші тұлғаға жүктеледі.

Субъектінің немесе оның заңды өкілінің өзінің дербес деректерін дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінде таратуға келісімін кері қайтарып алу кезінде туындайтын, дербес деректердің жалпыға бірдей

қолжетімді көздерінен дербес деректерді жоюға байланысты шығыстардың көлемі, сондай-ақ осы шығыстар жүктелетін адамдар қажеттілік туындаған жағдайда сот тәртібімен айқындалады.

Қазақстан Республикасының заңнамасымен қолжетімділігі шектелген дербес деректер қолжетімділігі шектеулі дербес деректер болып табылады.

Фактілермен жонглерлік ету

Болмайды

Кейде телевидениеде қорқынышты оқиғалар қалай туындайтынын білесіз бе? Иті бар ұрысқақ әйел әйгілі телеарналардың біріне қоңырау шалып, Баскервилдің иттері таяу жердегі саябақта байлаусыз және тұмылдырықсыз қалай жүретінін сипаттай бастады.

Жаман жаңалық - жақсы ақпаратқа себеп болады. Журналистер қорқынышты жерге жетіп, онда қабаған емес иттерді тапты. Ал сюжет жасау қажет! Тілші мен операторға иттерді жай ғана үргізу үшін көп күш жұмсауға мәжбүр болды.

Журналис ит иелеріне жалпы картина керек екенін мойындап, еңбектенуге тура келді. Оларды басқа мәселе ойландырмады. Нәтижесінде қаланың ортасында кейбір қаскүнемдер адам жегіштермен қалай бірге қыдырып жүргені туралы сюжет таратылды. Әрине, агрессивті иттер адамға шабуыл жасайтын жағдайлар бар. Бірақ мұны іздеу керек. Бұрмалап жасанды жалған ақпарат беру әлдеқайда оңай. Бұл енді тек фактілерді бұрмалау және жалған ақпаратты тарату ғана емес. Бұл мамандық үшін ұят нәрсе.

Болады

Егер сюжеттің тақырыбы өзгерсе, әрқашан басқасын табуға болады. Бұл иттермен болған жағдайға қатысты. Иттердің иелерімен сөйлесіп, қандай өзекті мәселелер бар екенін сұрауға болады. Алғашқы жауап: «міне, иттерін қыдыртып жүреді. Артын тазаламайды» деуі мүмкін. (Бұл иттерінің артын тазалайтындар мен мұны қаламайтындар арасындағы мәңгілік соғыс).

Міне, сюжет - саябақтағы иттердің иелері иттерінің артын тазаламайтын жауапсыз иелеріне наразы. Тіпті телеарна үшін жақсы сюжет (өрескел, бірақ шындық!).

Айтпақшы, сіз саябақта және басқа да қоғамдық орындарда қалағаныңызша түсіре аласыз. Бұл жеке аумақ емес және түсіруге рұқсат қажет емес.

Материалды беру тәсілін өзгертуге болады. Таңқаларлығы ақпарат агенттігінің өте тар шеңберінде де ақпаратты кез-келген жағынан бұруға болады. Мұның бәрі мәселені қалай көтеруге байланысты. Мұны контекстен дәйексөздерді шығармай және фактілерді бұрмаламай қалай жасауға болады? Бұл шеберлікті қажет етеді! Сіз «Мумия», «Қара адамдар» немесе Андрей Тарковскийдің «Ностальгиясын» көріп отырсыз делік. Гаджеттерді қалағаныңызша өзгертіп теледидардан, ноутбуктан, планшеттен, телефоннан фильм көре аласыз. Попкорн жеп, кофе ішіп немесе мерекелік үстелдегі түскі ас кезінде де қарай аласыз. Бұдан фильмнің ештеңесі өзгермейді. Фактілер де солай. Оны әдемі орама мен оның бетіне құятын тұздықта өзгерте алмайды. Ал оны қалай ұсыну керектігін журналист таңдайды.

Екі фактіні алайық: 1. N компаниясы шалғай 50 ауылға интернет тартты. 2. Бұл интернеттің жылдамдығы тас ғасырының деңгейінде. Егер Біз «N компаниясы 50 шалғай ауылда интернет тартты, бірақ оның жылдамдығы өте

төмен» деп жазсақ, онда сыни мақала болады. Ал егер былай деп жазсақ: «N компаниясы тартқан интернеттің жылдамдығы ауылдық жерлердің кейбір аудандарында төмен, бірақ қазір 50 шалғай ауылда интернет бар» - бұл PR-ға жуық. Фактілер өзгерген жоқ. Біз оларды жай ауыстырдық. Осылай беруге болады ма? Болмайды деп ешкім айтқан жоқ.

Керек

Тақырыппен жұмыс жасамас бұрын сіз, онымен байланысты тағы не болуы мүмкін екенін біліп алуыңыз керек. Бұл бірдей немесе ұқсас тақырыптағы мақалалар, заңдар мен заң актілері, шенеуніктер мен сарапшылардың мәлімдемелері (өкінішке орай, шенеунік пен сарапшы қатар пікір білдіруі сирек кездеседі), олар бұл тақырып туралы әлеуметтік желілерде жазған. Неліктен әлеуметтік желілерді қарау керек?

Себебі бұл материалды қанша адам қарайтынына байланысты. Пікірлер, ұнатуларға мақаланың берілуі және т.с.с. себеп болады. Оқырманды тәрбиелеу керек дегенді ұмытыңыз. Заман өзгерді. Қазіргі уақытта оқырмандар мен көрермендердің қалауы кейінгі орында мүмкін ақшасы жеткілікті адамдар үшін, автордың әжесінен басқа біреу бұл мақаланы оқи ма жоқ па маңызды емес. Оқырманды тәрбиелеу деген де қатты айтылған. Жаймен олардың пікіріне әсер ету керек. Бәрібір таңдауды оқырман жасайды.

Журналисте күніне 10 эксклюзивті жаңалықтар болған кезде, бұл тақырыпты зерттемек түгілі оны ойлауға уақыты жоқ болады. Шын мәнінде, жазу керек нәрсені сәл тереңірек түсіну үшін 15 минут жеткілікті.

Бірде мен жас журналиспен сөйлестім. Сол уақытта ол студент еді, бір интернет-порталдың жаңалықтар қыз-

мегінде жұмыс істеді. Ол өте даулы сот процесін жазуға жіберілді. Тәжірибелі журналистерге мұндай тапсырманы кім кіммен және не үшін соттасып жатқанын түсіну үшін 5 минут уақыт керек. Бұл қыз сот ісінің мәнін, тараптардың ұстанымдарын түсіну, олардың дәлелдерін зерттеу үшін түні бойы интернетте отырды. Ол бұл іс туралы сотқа адвокаттардан, прокурорлардан, судьялардан және сотталушылардан көбірек біліп барды. Мен оған қарап, «нағыз өз ісінің шебері өсіп келеді!» деп ойладым. Тақырыпты қалай зерттеп, жұмыс істеу керек екенін тәжірибелі журналистер кейде жаңадан бастаған жас журналистерден үйренуі керек.

«Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» ҚР Заңы

25-бап. Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңнамасын бұзғаны үшін жауаптылық

1. Азаматтардың немесе ұйымдардың (мемлекеттік органның, азаматтардың қоғамдық, шығармашылық, ғылыми, діни не өзге де бірлестігінің және заңды тұлғалардың) ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді тарату, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы сотқа ықпал жасау Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жауаптылыққа әкеп соғады.

2. Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңдарды бұзу үшін мемлекеттік органдардың және өзге де ұйымдардың оған кінәлі лауазымды адамдары, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралының иесі, таратушысы, бас редакторы (редакторы), таратылған хабарлар мен материалдардың авторлары жауапты болады.

2-1. Бұқаралық ақпарат құралының меншік иесі, бас редакторы (редакторы) Қазақстан Республикасының

конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-таптық және рулық артықшылықты, қатыгездікті, зорлық пен порнографияны насихаттап, үгіттейтін хабарлар мен материалдарды таратқаны үшін, олардың алынған көздеріне қарамастан, Қазақстан Республикасының заң актілерінде белгіленген жауаптылықта болады.

2-2. Интернет-ресурстарды пайдаланатын бұқаралық ақпарат құралының меншік иесі, бас редакторы (редакторы), журналисі, оның ішінде жеке немесе заңды тұлғалар осы Заңның 14-бабының 3-4-тармағында көрсетілген ақпаратты, егер мұндай ақпаратты тарату ата-аналары және өзге де заңды өкілдері туралы ақпаратты қоса алғанда, ауыр немесе аса ауыр қылмыстар жасауда сот кінәлі деп таныған кәмелетке толмағандарды қоспағанда, құқыққа қарсы әрекеттер (әрекетсіздік) салдарынан зардап шеккен баланың және әкімшілік және (немесе) қылмыстық құқық бұзушылықтар жасады деп күдік келтірілген және (немесе) айып тағылған кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында жүзеге асырылатын жағдайларды қоспағанда, таратылатын хабарлар мен материалдарда жария етуге құқылы емес.

Осы тармақтың бірінші бөлігінде көрсетілген ақпарат:

- 1) құқыққа қарсы әрекеттер (әрекетсіздік) салдарынан зардап шеккен, он төрт жасқа толған кәмелетке толмаған адамның және оның заңды өкілдерінің;
- 2) құқыққа қарсы әрекеттер (әрекетсіздік) салдарынан зардап шеккен, он төрт жасқа толмаған кәмелетке толмаған адамның заңды өкілдерінің;
- 3) әкімшілік және (немесе) қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған, он алты жасқа толған кәме-

летке толмаған адамның және оның заңды өкілдерінің келісімімен бұқаралық ақпарат құралдарында таратылуы мүмкін.

Егер осы тармақтың екінші бөлігінде көрсетілген адамдардың бірі бұқаралық ақпарат құралдарында ақпараттың таратылуына өзінің келісімін бермеген жағдайда, мынадай:

1) он төрт жасқа толған және құқыққа қарсы әрекеттер (әрекетсіздік) салдарынан зардап шеккен кәмелетке толмаған адамның немесе егер заңды өкіл осы құқыққа қарсы әрекеттердің (әрекетсіздіктердің) жасалуына күдікті немесе айыпталушы болып табылса, оның заңды өкілдерінің келісімінсіз;

2) егер екінші заңды өкіл Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерде болған және оның келісімін алу мүмкін болмаған жағдайда, зардап шеккен кәмелетке толмаған адамның бір заңды өкілінің келісімімен болатын жағдайларды қоспағанда, осы ақпаратты таратуға тыйым салынады.

2-3. Бұқаралық ақпарат құралдары қылмысты тергеп-тексеруге, қылмыс жасауға қатысы бар адамдарды анықтауға, жоғалған кәмелетке толмағандарға іздеу салуға жәрдемдесу мақсатында көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті көлемде және Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде белгіленген талаптарды сақтай отырып, қылмыстық процесті жүргізетін органдардан алынған процестік құжаттар негізінде осы баптың 2-2-тармағының екінші бөлігінде белгіленген адамдардың келісімін алмай, кәмелетке толмаған адамға қатысты мәліметті бұқаралық ақпарат құралдарында таратуға құқылы.

3. Журналистің заңды кәсіптік қызметіне кедергі жасау Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

26-бап. Шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді таратқаны үшін жауаптылықтан босатылатын жағдайлар Бұқаралық ақпарат құралы, сол сияқты оның бас редакторы (редакторы), журналисі бұқаралық ақпарат құралында шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді таратқаны үшін, егер олар:

- 1) ресми хабарларда қамтылса;
- 2) бұқаралық ақпарат құралының сұрау салуына берілген жауапта қамтылса немесе бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл жасау жөніндегі уәкілетті тұлғаның (бөлімшенің) материалдарынан алынса;
- 3) жарнама берушілерден және жарнама жасаушылардан алынса;
- 4) таратылуына заңды күшіне енген сот актілерінде немесе Қазақстан Республикасының заңдарында тыйым салынған немесе өзгеше түрде шектеу қойылған ақпаратты таратуды қоспағанда, өкілді органдар депутаттарының, мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды немесе уәкілетті тұлғаларының, жеке және заңды тұлғалардың ресми сөйлеген сөздерінің сөзбе-сөз қайталанып берілуі болса;
- 5) алдын ала жазылып алынбай эфирге шығарылатын авторлық сөздерде не осы Заңға сәйкес редакциялауға жатпайтын мәтіндерде қамтылса;
- 6) таратылуына заңды күшіне енген сот актілерінде немесе Қазақстан Республикасының заңдарында тыйым салынған немесе өзгеше түрде шектеу қойылған ақпаратты таратуды қоспағанда, өз хабарында осы хабарды таратқан бұқаралық ақпарат құралына сілтеме көрсетілген жағдайда, уәкілетті органда есепке қойылған басқа бұқаралық ақпарат құралы таратқан хабарларда, материалдарда немесе олардың фрагменттерінде қамтылса;

7) осы Заңның 18-2-бабына сәйкес белгіленген міндетті хабарларда қамтылса, жауапты болмайды.

ҚР Қылмыстық кодексі

274-бап. Көрінеу жалған ақпарат тарату

1. Қоғамдық тәртіпті бұзу немесе азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіру қаупін төндіретін көрінеу жалған ақпарат тарату –

бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не төрт жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бір жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Мынадай:

- 1) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 2) адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып;
- 3) бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған дәл сол іс-әрекет –

үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға, не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, азаматқа, ұйымға немесе мемлекетке ірі залал келтіруге немесе өзге де ауыр зардаптарға

әкеп соққан іс-әрекеттер –

бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға, не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген:

1) қылмыстық топ жасаған;

2) төтенше жағдай кезінде немесе ұрыс жағдайында немесе соғыс уақытында не жария іс-шаралар өткізу кезінде жасалған іс-әрекеттер –

үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Соңғы сатыдағы шындық

Болмайды

Журналист жасай алатын ең үлкен ақымақтық - өзін ақиқаттың иесі деп санау. Бір қызығы, шын мәнінде «интеллекті жоғары» адамдар, әдетте, бұдан зардап шекпейді. Өздерін жақсы білетін және ең ақылды деп санайтын адамдар былайша айтқанда, көп нәрсені қалайды.

Шағын провинциялық қаланың газетінде жас журналист жұмыс істеді. Ештеңе болмайтын шағын қалада кез – келген, тіпті ең кішкентай оқиға да жариялауға себеп болады. Міне, өрт. Ауқымды емес, тұрмыстық бірақ өрт. Журналист сонда жүгіреді, содан кейін қағазға өзінің барлық әсерлері мен ... ойдан шығарады.

Ол жанып жатқан үйден қаңғыбас адамды алып кеткенін жазады. Нөмір шыққан кейін өртенген үйдің ашудан туыстары редакцияға жүгінеді. Өрттен құтқарылған әже - Ұлы Отан соғысының ардагері, елге еңбегі

сінген және құрметті адам екені белгілі болады. Журналист тіпті кешірім сұрамады. Көптеген жылдар өткен соң да, ол бұл оқиғада өзінің кінәсіздігін алға тартып: «ол үйсіз адам сияқты киінген?!» дегенді айтты. Ал 90 жастағы әже үйде қалай киінуі керек? Версаченің көйлегі мен биік өкше топли киіп жүре ме?

Қарт әйелдің жанып жатқан үйден шығарылуы - факт. Қаңғыбас адам болған деген бұл тіпті куәгерлердің сөздері емес, бұл журналистің жеке ақымақтығы.

Мұндай жағдайлар көп болуы мүмкін. Мысалы, үйдің тұрғындары, біреуі жылу жүйесінің жылытпайтынына және пәтерінің суықтығына шағымданады. Оларға: «Өздеріңізге қымбат пластикалық терезелер қойыңыз, сонда үйіңіз жылы болады! Біз өзімізге қойдық» деп айту дұрыс ақыл болмас еді. Шынымды айтсам, мен бұл жерде осылай айтудың логикасын көріп тұрғаным жоқ. Соңғы ғарыштық технологияны пайдаланып, терезелерді алтыннан қойсаңызда, бұл радиаторлардың температурасына қалай әсер етеді? Шынында да, әр түрлі пәтерлердегі әр түрлі көршілердің, батареяларының түрімен, тұрғын үйдің ауданы, жөндеу дәрежесі және т.б. терезелері бірдей нашар болуы мүмкін бе?

Фактілер, пікірлер және мәлімдеменің арасында үлкен айырмашылық бар. Пәтер суық - бұл факт. Барлығына КСК немесе басқарушы компания кінәлі деген тұрғындардың сөздері - мәлімдеме (олар журналист емес бұл маңызды!). Пәтерде жылытқыштарды тәулік бойы қосып, содан кейін электр қуаты үшін үлкен ақша төлеу керек деген сипаттама - пікір, журналистің тұрғындар терезелерді жаппайды деген сөзі болжам (егер бұл пәтерлердің барлығында ашық терезелердің фотосуреттері мен видеолары болмаса), пәтерлердің бірінде төбеден мұз құлап, итті өлтірді деген әңгіме.

Тағы бір мысал – журналист сарапшы болып табылмайтын саладағы мамандардың пікірлері. Журналист журналистиканың сарапшысы болуы керек. Болды. Егер оның тағы бір жоғары білімі болса керемет! Егер сізде осы мамандық бойынша тәжірибе болса одан да жақсы! Бірақ жоғары кәсіби маманнан пікір білдіру үшін түсініктемелер аламыз. Ия, журналистің бірнеше салада білімі болуы мүмкін (бұл қазіргі кезде сирек кездеседі), бірақ барлығы бірдей емес. Сондықтан, егер маманмен сөйлескенде бірдеңе түсініксіз болса, сіз барлығын Google-дан біле алмайсыз.

Күрделі терминді дұрыс естімеуге, ұмытып кетуге болады, содан кейін, шын мәнінде, не туралы сөйлескенін түсіну мүмкін болмайды. Сіз өзіңізді зияткерлік ойын чемпионы ретінде жұмысыңызға зиян келтірмеуіңіз керек.

Мынандай жағдай болған тоғаннан «адам сияқты тістері бар» балық ауланған. Сенсация! Су перісі деп айтуға болады... Шын мәнінде, мұндай балықтар бар және бұл қалыпты жағдай. Мысалы, қоңыр паку. «Адамдыкі» сияқты тістері бар тұщы су балықтары. Оңтүстік Америка жерінде кездеседі. Сирек кездесетін қоңыр паку Тынық мұхитының ортасында жүзеді, сондықтан оның Қазақстанға сыртқы көмексіз жетуі екіталай. Бірақ әдемі тістері бар тек қоңыр паку ғана емес. Бұл жағдайда журналистер не істейді? Маманға хабарласып олардан «балығы балық сияқты... бұл не?» деп сұрайды. Дұрыс. Сенсация болмай қалды. Сонда балықтардың мутациясы болады ма? деп сұрайды. Эфирге: «қараңызшы, қандай балық! Мұны қалай түсіндіре аласыз?»- «Балықтардың мутациясы әртүрлі, мутанттар кейде кездеседі...». Содан кейін сарапшы, ғылым докторы, әріптестері оның нандығынан шошып, денсаулығына алаңдайды. Журналистер, әрине, кейінірек кешірім сұрады. Бірақ олар кешірім сұрауын эфирге шығарған күннің өзінде, оны

сандырақ пікір ретінде қараған адамдардан көп адам қарауы екіталай. Шынымды айтсам, мұндай нәрселер үшін журналисті сотқа тартпау керек (дегенмен, сарапшының бұған толық құқығы болған және сотта жеңіске жетер еді), қатаң ескерту жасалуы керек. Бірінші, екінші, үшінші рет - кәсіптен қуу керек. Мұндай адамдарға журналистикада орын жоқ. Олар басылымды ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау, жала жабу немесе одан да басқа мәселемен сотқа жеткізуі мүмкін.

Болады

Көзіңіз бен құлағыңызға сенбеңіз. Егер сіз үйден «қаңғыбас» адам шығарылғанын көрсеңіз, көршілерден оның кім екенін сұрай аласыз. Егер үй тұрғындары суыққа шағымданып жатса, көрші үйдің тұрғындарынан сұрауға болады. Суыққа тоңған адамдардан осы ақпаратты сұрау жеткілікті. Жалпы, міндеттерді беру немесе заттарды өз аттарымен атау, жұмысыңызды басқаларға ауыстыру – бұл жаман идея емес. Кім мұздаса, ақпарат жинауға көмектеседі. Олар үшін бұл қиын емес – олар көршілерін білуі керек. Ардагер әже туралы айту қиын емес. Әрине, журналист өзін соншалықты ақылды деп санамаса, ол кейіпкердің кім екенін біледі.

Керек

Сұрақтар қою керек. Егер журналист сарапшыдан таныс емес «авторрефрактокератометр» терминін буындар бойынша қайталауды, тіпті бұл сөзді қағазға жазуды сұраса оның ұяттығы жоқ. Сарапшы барлық журналистердің кішкентай балалар сияқты екенін, сондықтан олар салыстырмалылық теориясы немесе кванттық шатасу сияқты ең қарапайым нәрселерді де түсіндіру керек екенін жақсы түсінеді.

Егер терминде екі әріп қате жазылса, ешқандай Google көмектеспейді. Адамдар мұны кейде құлақпен жазады!.. «Бөгембай батыр» (Бөгенбай батыр), «альфа Раби» (әл-Фараби), «Ханта Негри» (Хан Тәңірі). Бұл жағдайда олар жай ғана көрінеді ... Сонымен қатар, қатты бұрмаланған, содан кейін «көзбен» алынған терминдер сарапшының айтқанының мағынасын едәуір бұрмалауы мүмкін. Егер ол кейінірек журналисті сотқа берсе, оныкі дұрыс болады.

ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңы *21-бан.* Журналистің міндеттері

Журналист:

- 1) Қазақстан Республикасының заңдарын басшылыққа ала отырып, өзі шарттық қатынастарда тұрған бұқаралық ақпарат құралының қызмет бағдарламасын жүзеге асыруға;
- 1-2) таратылатын ақпараттың анықтығын тиісті жеке және (немесе) заңды тұлғаларға сұрау салулар жіберу арқылы не Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған өзге де тәсілдермен тексеру жөніндегі шараларды қабылдауға;
- 2) шындыққа сәйкес келмейтін ақпаратты таратпауға;
- 3) ақпарат ұсынған адамдардың авторлығын көрсету туралы олар жасаған өтініштерді қанағаттандыруға;
- 3-1) егер мәліметтер ресми хабарларда көрсетілген және (немесе) оларды жеке және (немесе) заңды тұлғаның өзі не олардың өкілдері қолжетімділігі шектелмеген дереккөздерде таратқан жағдайларды қоспағанда, жеке және (немесе) заңды тұлғадан не олардың өкілдерінен бұқаралық ақпарат құралында жеке басының, отбасылық, дәрігерлік, банктік, коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпияларды таратуға келісімін алуға;

4) жеке және заңды тұлғалардың заңды құқықтары мен мүдделерін құрметтеуге;

4-1) алып тасталды - ҚР 2009.02.06 № 123-IV (қолданысқа енгізілу тәртібін 2-баптан қараңыз) Заңымен;

5) Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өзіне жүктелген өзге де міндеттерді орындауға міндетті.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі

73-3-бап. Жала жабу

1. Жала жабу, яғни басқа адамның абыройы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін немесе оның беделін түсіретін көрінеу жалған мәліметтер тарату –

жеке тұлғаға бір жүз алпыс айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе он бес тәулік мерзімге әкімшілік қамаққа алуға, лауазымды адамға бес жүз елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не жиырма тәулік мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді.

2. Көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған дәл сол іс-әрекет –

жеке тұлғаға жүз сексен айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе жиырма тәулік мерзімге әкімшілік қамаққа алуға, лауазымды адамға алты жүз елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не жиырма бес тәулік мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, адамды сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп айыптаумен ұштасқан іс-әрекеттер –

жеке тұлғаға екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе жиырма бес тәулік

мерзімге әкімшілік қамаққа алуға, лауазымды адамға жеті жүз елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не отыз тәулік мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді.

ҚР Азаматтық кодексі

143-бап. Ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді қорғау

1. Азамат өзінің ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтерді сот тәртібімен теріске шығаруды талап етуге құқылы.
2. Егер азаматтың немесе заңды тұлғаның ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтар бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратылған болса, олар сол бұқаралық ақпарат құралдарында тегін теріске шығарылуға тиіс.

Егер аталған мағлұматтар ұйымнан шыққан құжатта болса, бұл құжаттағы мағлұматтардың шындыққа сай келмейтіндігі туралы тиісті адамға міндетті түрде хабарлана отырып, мұндай құжат алмастырылуға немесе кері сұратып алынуға тиіс.

Өзге реттерде теріске шығару тәртібін сот белгілейді.

3. Бұқаралық ақпарат құралдары азаматқа немесе заңды тұлғаға қатысты олардың құқықтарына немесе заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін мағлұматтар жарияласа, олар сол бұқаралық ақпарат құралдарында өз жауаптарын тегін жариялауға құқылы.
4. Бұқаралық ақпарат құралдарында теріске шығаруды не жауапты жариялау туралы азаматтың немесе заңды тұлғаның талабы, егер бұқаралық ақпарат органы мұндай жарияланымнан бас тартса не бір айдың ішінде жарияланым жасамаса, сондай-ақ ол таратылған ретте, сотта қаралады.

5. Егер соттың шешімі орындалмаса, сот тәртіп бұзушыға бюджеттің кірісіне өндіріліп алынатын айыппұл салуға құқылы. Айыппұл азаматтық іс жүргізу заңдарында белгіленген тәртіп пен мөлшерде салынады. Айыппұл төлеу тәртіп бұзушыны сот шешімінде көзделген әрекетті орындау міндетінен босатпайды.

6. Азаматқа қатысты оның ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтар таратылған болса, ол мұндай мағлұматтарды теріске шығарумен бірге олардың таратылуынан өзіне келтірілген залалдың және моральдық зиянның орнын толтыруды талап етуге құқылы.

Моральдық зиянды өтеу туралы талапты қоспағанда, осы баптың азаматтың іскерлік беделін қорғау туралы қағидалары тиісінше заңды тұлғаның іскерлік беделін қорғауға да қолданылады. Заңды тұлғаның іскерлік беделін қорғауға осы Кодексте белгіленген тәртіппен залалдың орнын толтыру туралы қағидалар қолданылады.

7. Егер азаматтың немесе заңды тұлғаның ар-намысына, қадір-қасиетіне және іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтарды таратушыны анықтау мүмкін болмаса, өзі жөнінде осындай мағлұматтар тараған адам таратылған мағлұматтарды шындыққа сай келмейді деп тану туралы сотқа жолдануға құқылы.

ҚР Қылмыстық кодексі

951-бап. Моральдық зиянды өтеу

1. **Моральдық зиян** – жеке тұлғалардың өзіндік мүлдік емес игіліктері мен құқықтарының бұзылуы, кемсітілуі немесе олардан айырылуы, оның ішінде өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан жәбірленушінің, ал осындай құқық бұзушылық салдарынан ол қайтыс болған жағдайда – жақын туыстарының, жұбайының (зайыбының) басынан кешірген

(төзімін тауысқан, уайымға салған) жан азабы немесе тән азабы (қорлау, ызаландыру, қысым жасау, ашуландыру, ұялту, түңілту, тән қиналуы, залал шегу, қолайсыз жағдайда қалу және т.б.).

2. Моральдық зиянды осы баптың 3-тармағында көзделген жағдайлардан басқа реттерде, зиян келтірушінің кінәсі болған кезде зиян келтіруші өтейді.

3. Зиян келтірушінің кінәсіне қарамастан моральдық зиян мына жағдайларда, егер:

1) зиян азаматтың өмірі мен денсаулығына жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілсе;

2) зиян азаматқа оның заңсыз сотталуының, заңсыз қылмыстық жауапқа тартылуының, бұлтартпау шарасы ретінде заңсыз қамауға алуды, үйде қамауда ұстауды немесе ешқайда кетпеуі туралы қолхат алуды қолданудың, қамауда ұстау, психиатриялық емдеу мекемесіне немесе басқа емдеу мекемесіне орналастыру түрінде әкімшілік жазаны заңсыз қолданудың салдарынан келтірілсе;

3) зиян ар-ожданына, қадір-қасиеті мен іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтер тарату арқылы келтірілсе;

4) заң актілерінде көзделген өзге де жағдайларда өтеледі.

4. Заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, азаматтың мүліктік құқықтарын бұзатын әрекеттер (әрекетсіздік) арқылы келтірілген моральдық зиян өтелуге жатпайды.

952-бан. Моральдық зиянды өтеу мөлшері

1. Моральдық зиян ақшалай өтеледі.

2. Моральдық зиянның мөлшерін анықтаған кез-

де жәбірленушінің не оған қарсы жасалған құқық бұзушылық салдарынан ол қайтыс болған жағдайда жақын туыстарының, жұбайының (зайыбының) келтірілген адамгершілік залалдың ауырлығын субъективті бағалауы да, сондай-ақ жәбірленушінің не ол қайтыс болған жағдайда оның жақын туыстарының, жұбайының (зайыбының) жан азабы мен тән азабының дәрежесін дәлелдейтін объективті деректер де: қол сұғу объектісі болған игіліктің (өмір, денсаулық, ар-ождан, қадір-қасиет, бостандық, тұрғын үйге ешкімнің тиіспеуі және т.б.) өмірлік маңыздылығы; құқық бұзушылық зардаптарының ауырлығы (жақын туыстарын өлтіру, мүгедектікке алып келген дене жарақатын салу, бас бостандығынан айыру, жұмыстан немесе тұрғын үйден айыру және т.б.); ұятқа қалдыратын жалған мәліметтер тарату сипаты мен аясы; жәбірленушінің өмір сүру жағдайлары (қызметтік, отбасылық, тұрмыстық, материалдық, денсаулық жағдайы, жасы және басқалары), өзге де назар аударуға тұратын мән-жайлар ескеріледі.

3. Моральдық зиян өтелуге тиіс мүліктік зиянға қарамастан өтеледі.

Жеке деректерді жария ету

Болмайды

Жеке мәліметтер эфирде немесе мақалада байқаусызда жариялануы мүмкін. Телевидениеде «адресник» деген түсінік бар. Бұл мекеменің немесе ұйымның аты жазылған белгі. Көше атауы мен үй нөмірі бар белгі «адресник» емес. Бұл жай мекен-жай. Егер біз мемориалды тақтаны ашу туралы айтатын болсақ, бұл өте қолайлы. Егер журналист қандай да бір жанжал немесе тіпті

қылмыс туралы айтатын болса, онда кейіпкердің кадрдағы үйінің мекен-жайына (және мәтінде) еш қатысы жоқ. Бұл жеке бас куәлігі немесе басқа құжаттарға қатысты. Сізге адамның фотосуреті қажет, ал оны алатын жер жоқ. Құжаттағы суретін пайдаланасыз, ал көрсетілген мекен-жайды, ЖСН-ді, туған жылын және басқа да жеке деректерді «жасыру» бірнеше секундтық жұмыс.

Әр сюжеттің кейіпкерінде миллиондаған «жақсы ниет білдірушілер» болуы мүмкін, олар оның жеке мәліметтерін алғаннан кейін сөзсіз қиындықтар тудыруы ықтимал. Олардың ниетіне қарай бәрін күтуге болады. Көршілер (біреудің өтінішімен), шенеуніктер, учаскелік полиция қызметкері мақала немесе сюжеттің кейіпкеріне қарсы шабуылдауы мүмкін; ол ұсақ бұзақылық немесе ауыр шабуылдың құрбаны болуы мүмкін.

Әрине, журналист бұл үшін ешқандай жауапкершілікке тартылмайды. Өйткені ол шабуыл жасаған жоқ. Кейбір жағдайларда, тіпті жеке деректерді жария еткені үшін оны жауапқа тарту қиын болады. Айталық, кейіпкер өте ерекше дизайны бар үйде тұрады және қаладағы әр ит бұл үйдің қайда екенін біледі. Оны кадрда көрсету жеткілікті, ал мекен-жайын атауға болмайды... бірақ сіз бүкіл үйді көрсете алмайсыз, алдыңғы кіреберіс есікті көрсете аласыз - оны кім біледі? Бұл тұрғыда барлық жері бірдей ықшамаудандарда кез-келген фото, видео түсіре аласыз.

Болады

Кез-келген оқиғаны кейіпкердің жеке деректерін жарияламай-ақ айтуға болады. Ежелгі уақытта да бұл мәселе өзекті болған. «Кейбір патшалықта, кейбір мемлекетте ...» есіңізде болсын. Бірақ олар нақты мекен-жайды көрсетуі мүмкін еді. Рас, онда мұндай оқиға біздің күн-

дерімізге жетпейтін еді - белгілі бір орынға және уақытқа тым байланған болар еді, демек, бұл өте шектеулі оқырмандар (тыңдаушылар) шеңбері үшін қызықты болғаны.

Белгілі бір адамдарға, орындарға және т. б. байланысты емес оқиға ұзақ өмір сүреді, өйткені оқырмандар/көре-рмендер «бізде де болған...» деп айтып жүреді. Голливуд қандай да бір шағын қалада болып жатқан оқиғалар туралы фильм түсіргенде, ешқашан нақты географиялық координаттарды атамайды. Қала түгілі, тіпті штатты да атамайды.

Ресейдің шалғайдағы бір қаласы жайлы фильмдерде де солай. Әдетте, тек астаналар немесе ең ірі қалалар – Вашингтон, Нью-Йорк, Париж, Лондон, Мәскеу, Берлин, Шымкент... болмаса «Баяғыда алыс галактикада...» - және бұл туралы бәріне бірден түсінікті болады. Егер оның орнына «1976 жылы М31 спиральды галактикасында...» деп айтылған болса. Ол құлаққа қалай естіледі? Ешкім ертегі айту керек деп айтпайды. Кәсіби шеберлігіңіз жететін болса қарапайым және қажетсіз мәліметтерсіз өте жақсы сюжет жасай аласыз.

Жеке деректерге ресми сайттарда және ашық дереккөздерде жарияланған мәліметтер жатпайды. Егер қандай да бір қайраткер кенеттен қандай да бір университеттің құрметті профессоры болса, ал сіз ашық дереккөздерден (тіпті бірнеше) оның үш кластық білімі бар екенін біліп, бұл туралы жазсаңыз, онда бұл оның жеке деректерін жария ету емес. Егер белгілі бір университет ректорының докторлық диссертациясының тақырыбы, тіпті мәтіні осыдан екі жыл бұрын нағыз ғалым жазған диссертациямен сәйкес келсе, онда бұл да жеке мәліметтерді жария ету емес. Сонымен қатар, егер журналист кейбір кішігірім (немесе аз) әкімдіктерден нақты отбасылық келісімшартты анықтап, осы шенеуніктердің отбасылық байланыстары туралы жазса, бұл жеке мәлімет-

терді жария ету немесе жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын бұзу болмайды. Бала асырап алудың ерекше құпиясы. Егер сіз шенеуніктің шын аты Маугли екенін және оны бір уақытта маймылдар асырап алғанын білсеңіз, онда сіз бұл туралы жаза алмайсыз.

Ресми веб-сайттардан алынған мәліметтер - мемлекеттік сатып алулар, әкімдіктер және т.б. жеке деректер деп санауға болмайды. Егер судья мұндай деп ойламаса, онда оның бұл ойы неге қолданыстағы заңнамаға қайшы келетіндігін сұрауға негіз болады.

Керек

Егер жеке деректерді жариялауға болмайтын болса, онда кейіпкердің жеке деректерін бәрін болмаса да негізгілерін өзіңіз үшін сақтау қажет. Паспорттағы деректері жұмысқа керек болуы екіталай. Бірақ телефон нөмірлері, мекен-жайы, электрондық поштасы, туыстарының, достарының, таныстарының есімдері мен байланыс нөмірлері қажет болады! Айталық, кейіпкерге бірдеңе бола қалса толық мәліметтерді кімнен білуге болады? Кейіпкердің өзі мүмкін жансақтау бөлімінде, түрмеде, басқа елде, тіпті ұшты-күйлі жоғалып кеткен шығар. Пікірді кімнен алуға болады? Сіз баспасөз хатшыларына қоңырау шала аласыз, өтініштер жібере аласыз, бірақ ол ұзақ, құрғақ және егжей-тегжейсіз болады. Құжаттардың көшірмелерін (сот шешімдері, шешімдер, хаттамалар және т.б.) өзіңіз үшін сақтауға болады. Қағаз ешқашан артық болмайды!

ҚР «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы

6-бап. Дербес деректерге қолжетімділік

Дербес деректер қолжетімділігі бойынша жалпыға бірдей қолжетімді және қолжетімділігі шектеулі болып бөлінеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес құпиялылықты сақтау талаптары қолданылмайтын, оларға қол жеткізу субъектінің келісімімен еркін болып табылатын дербес деректер немесе мәліметтер жалпыға бірдей қолжетімді дербес деректер болып табылады.

Халықты ақпараттық қамтамасыз ету мақсатында дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздері (оның ішінде өмірбаяндық анықтамалықтар, телефон, мекенжай кітаптары, жалпыға бірдей қолжетімді электрондық ақпараттық ресурстар, бұқаралық ақпарат құралдары) пайдаланылады.

Жиналуы және өңделуі Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып жасалған субъект туралы мәліметтер субъектінің немесе оның заңды өкілінің талап етуі бойынша не соттың немесе өзге де уәкілетті мемлекеттік органдардың шешімі бойынша кез келген уақытта дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінен алып тасталады.

Бұл ретте дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінен дербес деректерді жою кезінде туындайтын шығыстар меншік иесіне және (немесе) операторға, үшінші тұлғаға жүктеледі.

Субъектінің немесе оның заңды өкілінің өзінің дербес деректерін дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінде таратуға келісімін кері қайтарып алу кезінде туындайтын, дербес деректердің жалпыға бірдей қолжетімді көздерінен дербес деректерді жоюға байланысты шығыстардың көлемі, сондай-ақ осы шығыстар

жүктелетін адамдар қажеттілік туындаған жағдайда сот тәртібімен айқындалады.

Қазақстан Республикасының заңнамасымен қолжетімділігі шектелген дербес деректер қолжетімділігі шектеулі дербес деректер болып табылады.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі

79-бап. НҚазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу

1. Дербес деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу, егер бұл іс-әрекеттерде қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, –

жеке тұлғаларға – он, лауазымды адамдарға, жеке нотариустарға, жеке сот орындаушыларына, адвокаттарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – жиырма, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – отыз, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне жетпіс айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

2. Егер осы әрекеттер заңда белгіленген қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпаса, меншік иесі, оператор немесе үшінші тұлға өз қызмет бабын пайдалана отырып жасаған дәл сол іс-әрекеттер –

жеке тұлғаларға – елу, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – жетпіс бес, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – бір жүз, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

3. Меншік иесінің, оператордың немесе үшінші тұлғаның дербес деректерді қорғау жөніндегі шараларды сақтамауы, егер бұл іс-әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, –

жеке тұлғаларға – елу, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – бір жүз, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – бір жүз елу, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

4. Егер осы іс-әрекеттер заңда белгіленген қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпаса, осы баптың үшінші бөлігінде көзделген, дербес деректерді жоғалтуға, заңсыз жинауға және (немесе) өңдеуге әкеп соққан іс-әрекет –

жеке тұлғаларға – екі жүз, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – бес жүз, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – жеті жүз, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне бір мың айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

ҚР Қылмыстық кодексі

138-бап. Бала асырап алу құпиясын жария ету

Бала асырап алу фактісін қызметтік немесе кәсіптік құпия ретінде сақтауға міндетті адамның не өзге адамның пайдакүнемдік немесе өзге де ұждансыз пиғылмен жасаған, бала асырап алу құпиясын бала асырап алушының еркіне қайшы жария етуі –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға, не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не елу тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

147-бап. Жеке өмірге қолсұғылмаушылықты және Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу

1. Дербес деректерді қорғау жөніндегі шараларды қолдану міндеті жүктелген адамның мұндай шараларды сақтамауы, егер бұл іс-әрекет адамдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірсе, –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзету жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Адамның жеке немесе отбасы құпиясын құрайтын, жеке өмірі туралы мәліметтерді оның келісімінсіз заңсыз жинау не өзге де дербес деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру –

бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзету жұмыстарына не сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көзделген, адам өзінің қызмет бабын немесе ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып не электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйеге заңсыз кіру немесе телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты заңсыз ұстап қалу арқылы не өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу мақсатында жасаған іс-әрекеттер –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылдан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Адамның жеке немесе отбасы құпиясын құрайтын, жеке өмірі туралы мәліметтерді оның келісімінсіз тарату не өзге де дербес деректерді заңсыз жинау және (немесе) өңдеу нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру –

бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

5. Осы баптың төртінші бөлігінде көрсетілген мәліметтерді көпшілік алдында сөйлеген сөзде, көпшілікке көрсетілетін шығармада, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып тарату –

жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Жеке сурет

Болмайды

Адамды оның рұқсатынсыз суретке түсіруге немесе видео түсіруге бола ма? Бұл туралы заң ештеңе айтпайды, демек сіз әр уақытта жеке келісуіңіз керек, бірақ ол қалай болады? Сіз түскіңіз келмейді – жасырыныңыз, камераны сізге бағыттаған адаммен жанжалдасу.

Тек суретті пайдалану заңмен реттеледі. Мысалы, судья журналистке: «Мені суретке түсіруге тыйым саламын!» дегенде, ол фотосуреттерді немесе бейнелерді әрі қарай жариялауды білдіреді. Журналист өзінің жеке архиві үшін емес, оны жариялау үшін суретке түсіретіні анық.

Ұзақ уақыт бойы бізде суретке деген құқық абсолютті болды: заңда кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, кез-келген суретті жариялау үшін рұқсат қажет болатындығы айтылған. Журналистер: «Футбол матчы кезінде трибу-

наны түсіргенде, әр жанкүйерден рұқсат сұрау керек пе?» деп мысқылмен сұрайтын. Сұрақ, әрине, жауапсыз қалды, бұқаралық іс-шараларды түсіргені үшін ешкім жауапқа тартылмады. Бірақ мұндай сұрақтар азайған жоқ, заңда алшақтық барған сайын айқындала бастады, ал 2017 жылы ол біржолата жойылды - ҚР Азаматтық кодексіне және БАҚ туралы заңға өзгерістер енгізілді.

Рас, өз суретінің құқығы бұзылғаны туралы сотқа дейінгі және сот шағымдары бұдан азайған жоқ. Мүмкін журналистердің жаңа кеңейтілген түсіру құқығын заң шығарушылар қандай да бір себептермен «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңның 14-бабының 1-1-тармағына «бұқаралық ақпарат құралдарының өнімдерін тарату» деп аталатын қосымша тармақ орналастырғандықтан шығар. Көпшілігіміз бастан аяқ заңдарды оқимыз ба?

Қалай болғанда да, барлық суреттегілердің рұқсаттарын талап ететін абсурдтық жойылды. Бұл туралы сәл кейінірек.

Адамның суретін жарнамада оның келісімінсіз және оған ескертпей пайдалануға болмайды. Егер біреу өзінің суретін әлеуметтік желіге салса, белгісіз адамдар оның суретін күмәнді сападағы жарнамаға пайдаланып, ақша тапқанын қалайды дегенді білдірмейді. Идеяның өзі күмәнді болып көрінгенімен, мұндай жағдайлар Тимбукту шығанақтарында ғана емес, біздің Қазақстанда да болды.

Заңда қарастырылмаған, бірақ іс жүзінде белгілі бір адамның фотосуретін басқа тақырыптағы материалға иллюстрация ретінде пайдалану заңды айыппұл салуға әкеледі. Айталық, жас қыз суицид жасамақ болды немесе профессор короновируспен ауырып, дәріс кезінде 150 студентке жұқтырды. Сізде көп қабатты ғимараттың төбесінде тұрған мұнды қыздың немесе мақаланың мазмұнына сұранып тұрған профессордың классикалық әдемі суреті бар.

Бірақ суретте биік үйдің төбесінде тұрған қыз жай ғана романтикалық армандарға бой алдырды, ал профессор қызу пікірталас үстінде түсті. Олар сотқа өте болжамды түрде жүгіне алады. Бұдан шығатын қорытынды: кей-іпкердің фотосуретін рұқсатсыз пайдалануға болмайды. Егер ол көпшілік алдында «түспесе», оны әлеуметтік желілерде қоғамдық доменде орналастырмаса, немесе сіз оның әр қырынан түсіп суретті жариялауға мүлдем қарсы болмағанын дәлелдей алмайсыз.

Видеомен бәрі қарапайым - егер адам камераға түсінік-теме берсе, онда оны түсіріп жатқанын білмегеніне сену қиын. Фото қиынырақ. Егер адам тікелей объективке қараса және ол соқыр болмаса, мас емес және гипнозға ұшырамаса, онда ол өзінің суретке түсіп жатқанын білгені жөн. Бірақ бұл, өкінішке орай, оның суретті пайдалануға келіскені дегенді білдірмейді. Егер бірдеңе болса ол журналист өзіне деген махаббатын мойындап, фотоны өмір бойы қарап жүру үшін үйіне іліп қоямын деп ант еткенін жариялай алады.

Болады

Сіз бұқаралық іс-шараларды концерттер, спорттық жарыстар, тіпті бейбіт митингілерді суретке түсіре аласыз. Бұл жағдайда фотосуретті жариялауға жазбаша келісімін алу үшін келген әрбір адамның артынан жүгірудің қажеті жоқ.

Сіз адамның өзі көпшілікке ашық көздерде орналастырған барлық нәрсені пайдалана аласыз.

Егер фотосурет немесе видео адамның қызметтік немесе қоғамдық әрекеттерін суреттесе – оны жариялау үшін рұқсат сұраудың қажеті жоқ.

Тіпті «конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, ха-

лықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатындағы» суретін жариялауға болады. Бұл заңды рұқсаттың маңызды және түсініксіз болғаны соншалық, оны полиция мен басқа да құқық қорғау және тіпті сот органдарының білуі және мақұлдауы қажет. Әйтпесе, ер адамның біреудің қалтасына қалай түскен сәтін немесе екеуі біреуін ұрып – соғып суретке түсіріп алды да оны таратып жіберді деуі де мүмкін.

Тәжірибеден кеңестер:

Қажет болған жағдайларда сіз бетті «бұлыңғырлай» аласыз. Мұны істеу үшін көздің үстінен тікбұрышты жасау жеткілікті. Бірақ жарқырап кетпес үшін «бұлыңғырлауды» ұқыпты жасау керек.

Егер адам медициналық маска мен күннен қорғайтын көзілдірік киіп жүрсе, «бұлыңғырламауға» болады. Фотосуретте оның сол екенін бетінің сопақтығымен, шаш үлгісімен тіпті күн қағар қалпағымен дәлелдеу мүмкін емес.

Сіз бетті көре алмайтындай етіп (мысалы, артқы жағынан немесе бүйірінен, алтын (қызыл, қоңыр, қара) шаштың әдемі жіптерімен жауып жасай аласыз.

Соңында, сіз бет-әлпеті көрінбеуі үшін өзіңіздің таныстарыңыз бен әріптестеріңіздің көмегімен сахналық кадр жасай аласыз (сахналық кадр көзге тым қатты түседі).

Керек

Егер бұл видеоға түсініктеме болса, онда сұрақтарға жауап бермес бұрын баяндамашы өзінің атын, тегін және лауазымын айтсын. Оған титр үшін қажет екенін айтыңыз. Бұл титр үшін өте қажет, бірақ сонымен қатар, бұл техника өзінің жеке физиономиясына құқық туралы әр түрлі түсініксіз пікірлерді өте жақсы тежейді.

Егер мүмкін болса, онда сіз алдын-ала «Мен, осындай,

БАҚ-қа осы туралы мақалада менің суретімді пайдалануға келісім беремін деген мазмұндағы сөзді қағазға басып шығара аласыз.... Күні, қолы». Кейбір дамыған демократиялық елдерде бұл әдеттегі тәжірибе.

Одан басқа, сіз тиісті сұрақты ауызша қойып, диктофонға жауабын жазып ала аласыз: «Арнольд Шварценегерович, сізді суретке түсіріп, фотосуретті мақалаға пайдалансақ болады ма? Бұл жағдайда атын, әкесінің атын, тегін атағаныңызға сенімді болыңыз. («Рокфеллер мырза, біз сіздің яхтадағы суретіңізді жарияласақ болады ма?»). Егер біз әлі де қағаз түбіртектерге жүгінетін болсақ, онда «фотографтың құрбаны» өзінің тегі, аты және әкесінің атын толық және өз қолымен жазуы керек екенін ұмытпаңыз. Графологиялық сараптама бір қолтаңба арқылы жүргізілмейді және оның шынайылығын дәлелдеу өте қиын болады

ҚР Азаматтық кодексі

145 бап. Өз бейнесіне құқық

1. Қандай да бір адамның суреттік бейнесін оның келісімінсіз, ал ол қайтыс болған жағдайда - мұрагерлерінің келісімінсіз пайдалануға ешкімнің де құқығы жоқ.
2. Басқа адам бейнелеген бейнелеу туындыларын (сурет, фотосурет, кинофильм және басқалар) - бейнеленген адамның келісімімен, ал ол қайтыс болғаннан кейін оның балалары мен артында қалған жұбайының келісімімен ғана жариялауға, қайта шығаруға және таратуға жол беріледі. Егер заң құжаттарында белгіленсе, не бейнеленген адам ақы алып кескінделген болса, ондай келісім талап етілмейді.

ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заң

14-бап. Бұқаралық ақпарат құралдарын тарату

1. Бұқаралық ақпарат құралдарының өнімін таратуды меншік иесінің шешімі бойынша оның өзі не шарт негізінде немесе өзге де заңды негіздерде редакция, баспагер, сондай-ақ ұйымдар мен азаматтар жүзеге асырады.

1-1. Бұқаралық ақпарат құралдарына бұқаралық ақпарат құралдарының өнімдерін дайындау, жариялау, қайталап көрсету және тарату кезінде мынадай жағдайларда:

1) егер осы адам ойын-сауық мәдени-бұқаралық, мәдениет саласында әлеуметтік маңызы бар, спорттық-бұқаралық іс-шараларда, бейбіт жиналыстарда және өзге де жария іс-шараларда болса немесе оларға қатысса;

2) егер таратылатын ақпаратта адамның бет-бейнесі және осы адамның қызметтік жұмысымен және (немесе) жария қызметімен байланысты мәліметтер қамтылса, сондай-ақ оны адамның өзі, оның заңды өкілі немесе уәкілетті тұлға қолжетімділігі шектелмеген көздерде жарияласа;

3) егер бейнеленетін адамды пайдалану конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатында жүзеге асырылатын болса, бейнеленетін адамның келісімі талап етілмейді.

Балалардың бейнесі

Болмайды

Мұнда өте абай болу керек. Балалар қорғансыз әрі олардың психикасы өте нәзік екенін ұмытпайық. Бала-лық шақта алған кез-келген психологиялық жарақат адамның бүкіл өмірін бұзуы мүмкін.

Біріншіден, балалардың суретін жариялай алмайсыз. Егер бұл ақылы немесе ақысыз фотодан алынған сурет болса немесе ата-аналары ақша табуы үшін бала ресми түрде түскен сурет болса ешқандай мәселе жоқ. Бірақ ереже бойынша, жаңалықтарда балалар төтенше жағдайлар кезінде зардап шеккенде, бір жерде баланы зорлап кетсе, бір жерде ұрып-соғып, суыққа жалаңаш қуып шығарса, тағы бір жерде бала қандай да бір себептермен қайтыс болды және т.б. Мұндай жағдайларда сіз фотосуретті жариялай алмайсыз. Басқа бұқаралық ақпарат құралдары жарияласада бәрібір болмайды. Бейнесін ғана емес, баланың толық аты-жөнін де атап көрсетуге болмайды.

Бұл видеоға да қатысты. Жаңалықтар лентасында жасөспірімдердің бірін бірі қорқытуы, ұрып-соғуы туралы видеолар жиі кездеседі. Құрбанның беті айқын көрініп тұруы үшін құрдастары барлығын арнайы түсіреді. Бірақ зорлық жасаушыда кейде кадрда көрінеді. Бұл жағдайда бәрінің бетін «бұлыңғыр» жасау керек (бетті немесе оның бір бөлігін жасыратын бұлыңғырды қолданыңыз).

Материалдарда саясаткерлердің, атақты адамдардың және басқа да қоғамдық тұлғалардың балалары мен немерелерінің суреттерін қолдануға мүлде болмайды. Олардың тіпті кездейсоқ кадрға түсуіне болмайды. Егер қажет болса, бұл баланы көшеде танымау үшін елеусіз ғана ғана көрсете аласыз. Әңгіме құқықтар мен бостан-

дықтар туралы емес, баланың қауіпсіздігі туралы. Мұндай балалардың өмірінің кез-келген егжей-тегжейлері қылмыскерлер үшін өте қызықты болуы мүмкін. Ия, қазір ұрлау сәнде емес шығар. Мүмкін, біз бұл туралы білмейтін шығармыз? Өйткені, ұрлаушылардың бірінші шарты - ешкім ештеңе білмеуі керек. Сондықтан, ересектер барлық балаларды – өздерінің де, бейтаныс адамдардың да, тіпті бейтаныс адамдарды да қорғауы керек екенін ұмытпайық.

Балалардың мәйіттерінің фотосуреттерін жариялауға мүлде болмайды. Ия, бұл өмір. Өмірде бәрі де болуы мүмкін. Балалар өлтіріледі, олар ауру немесе апаттан өледі. Біздің заңнамада мәйіттердің суреттерін жариялауға тыйым салынбайды, тек кәмелетке толмағандардың фотосуреттерін пайдаланбау, оларға зиян келтірмеу туралы айтылады. Сонымен қатар этикалық нормалар, «қалыптылықтың» кейбір шекаралары бар. Әзірге мұндай фотолар біздің бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған жоқ.

Бірақ ерекше жағдайлар болуы мүмкін. Өліп бара жатқан африкалық қыздың фотосуретімен байланысты әйгілі оқиғаны еске түсіріңізші, оның жанында тазқаралар айналып ұшып жүрді. Тек еріншектер ғана фотографияға баланы құтқарудың орнына кадрды ұстап алды деген айыптаумен шабуылдаған жоқ. Шын мәнінде, қыз азап шеккен. Ең жақын медициналық пунктке дейін бір сағаттық жол болды. Мүмкіндік болған жоқ. Бірақ суретке түсірген фотограф оны көтеріп, шөл арқылы алып өтті. Бірақ үлгермеді. Бірақ ол фотосуретімен маңызды мәселеге назар аударып, өз өмірін қатерге тіге отырып жүздеген, мыңдаған қыздардың өмірін сақтап қалды. Фотограф қысымға шыдай алмай, ол өзін-өзі өлтірді.

Оқиғалар орын алған жерден кадрлар түсіріңіз! Сарапшылар, тергеушілер және т.с.с. тергеуде фактілер

ретінде осы фотосуреттерге сүйенуі мүмкін. Егер бұл фотосуреттер ойластырып түсірілген болса, онда ол бәрін шатастырады. Егер қаласаңыз, онда кем дегенде фотосуреттің иллюстрациялық екенін көрсетіңіз ... сонда оқиға болған жерде суретке түсірудің барлық мәні жоғалады.

Болады

Жоғалған және табу керек немесе шұғыл түрде еміне қаражат жинау туралы хабарланған баланың бетін жасыру – бұл бос сөз. Бірақ бұл ұқыпсыздықтан немесе біреудің ашық ақылсыздығынан болуы мүмкін. Мұндай материал жақсылықтан гөрі көп зиян келтіреді. Сондықтан жаңалықтар арнасында жарияланған материалдар мен материалдарды тексеру керек. Ақыр соңында, дизайнер немесе шығарушы редактор қателік жіберуі мүмкін, ал мақаланың авторы ақымақ болып көрінеді.

Балалардың суреттерін олардың біреуі халықаралық конкурста жеңіске жетті, біреуі таңқаларлық нәрсе ойлап тапты, біреу қарт әйелдің жолдан өтуіне көмектесті деген сияқты жетістіктері туралы айтатын болсақ қолдануға болады.

Мұндай жағдайда ешкім талап қоймайды.

Егер баланың қайтыс болуына немесе зардап шеккеніне назар аударту қажет болса, мұны жанама түрде көрсетуге болады. Ұшақ апаттары орын алған фотосуреттер қатты әсер еткені есіңізде ме? Онда сынықтардың арасында кішкентай қонжық, қуыршақ, балалар аяқ киімі жатты? Бірақ журналистер осы заттардың бәрін өздерімен бірге алып келіп, «жүректі езетін» кадр түсірмек болғаны кейін белгілі болған еді. Бұл әдіс енді қолданылмайды. Бірақ дәл сол жерден жаңаша ойлап тауып, басқаша түсіруге болады. Егер шынымен үйінді арасында жатқан балаларға арналған автокресло? Егер сол үйінді арасында жатқан болса, түсіруге болады.

Керек

Осы нақты жағдайда баланың бейнесін қолдануға болатын-болмайтындығы туралы ойлану керек. Алдымен бала туралы, содан кейін мақала немесе оқиға туралы ойлану керек. Мүмкін бұл белгілі бір дәрежеде журналистің мақсатына қайшы келетін шығар, бірақ кез-келген жағдайда адам болып қалу керек.

Егер бала туралы айтатын болсақ, онда оның ата-анасын тауып, олармен байланысу керек. Бұл сақтандыру және фотосуретті жариялау үшін ата-ананың келісімін алу қажет болғанда дәл солай болады. Егер ата-анасы жоқ болса, онда оның заңды өкілі кім екенін анықтап, солардың келісімін алу.

Бұл ересектердің бейнелеріндегі жағдайдан қалай ерекшеленеді? Ересек адамның өзі бір нәрсеге наразы болса, сотқа жүгіне алады. Теория жүзінде кез-келген адам БАҚ-ты баланың фотосуретін ата-анасының немесе заңды өкілдерінің - прокуратураның, әлеуметтік қызметкердің, тіпті туысының келісімінсіз пайдаланғаны үшін кінәлауы мүмкін. Ашығын айтайық - бұл баланы қорғау үшін сирек кездеседі, бірақ бұл редакцияға қысым жасаудың өте ыңғайлы тәсілі болуы мүмкін. БАҚ-қа қысым жасау үшін көп нәрсе қолдануға болады. Кез-келген елдің заңнамасы осындай бомбаларға толы. Бомба қоймасы қағаздан жасалған қағаздар неғұрлым көп болса (немесе аудио-видео жазбалар), құрыш соғұрлым күшті болады.

ҚР «Жарнама туралы» Заңы»

15-бап. Жарнама жасау, тарату, орналастыру кезінде кәмелетке толмағандарды қорғау

Жарнама жасау, тарату, орналастыру кезінде кәмелетке толмағандарды олардың сенімін және тәжірибесінің жоқтығын теріс пайдаланудан қорғау мақсатында:

- 1) ата-ананың, тәрбиешілердің, педагогтардың беделін түсіруге, кәметке толмағандардың оларға деген сенімін жоғалтуға;
- 2) ата-ананы немесе басқа да адамдарды жарнамаланатын өнімді сатып алуға иландыра шақыратын тікелей ұсыныс жасауға;
- 3) белгілі бір өнімге ие болу басқалармен салыстырғанда қандай да болсын артықшылық беретінін, сондай-ақ қолда ондай өнімнің болмауы керісінше жағдайға алып келетінін кәметке толмағандарға тікелей көрсетуге;
- 4) кәметке толмағандарды қауіпті орындар мен жағдайларда көрсету алдын алу мақсаттарында ақталмаса, оны мәтіндік, көрнекі немесе дыбыстық ақпараттарды жарнамада орналастыруға;
- 5) әлеуметтік жарнаманы және кәметке толмағандарға арналған тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің), жарнамасын қоспағанда, кәметке толмағандардың бейнелерін жарнамада көрнекі немесе дыбыстық пайдалануға;
- 6) өнімді пайдалану нәтижелері көрсетілген немесе сипатталған жағдайларды қоспағанда, кәметке толмағандардың өнімді пайдалану дағдыларының қажетті деңгейін кемітіп көрсетуге жол берілмейді. Жарнама өнім арналған жас мөлшері тобындағы кәметке толмағандар үшін нақты қол жеткізуге болатын ақпарат беруге тиіс;
- 7) кәметке толмағандардың бойында кәметке толмағандарға арналған өнімнің құны (бағасы) туралы шындыққа жанаспайтын (бұрмаланған) түсінік қалыптастыруға, сондай-ақ жарнамаланатын өнімге кез келген отбасы бюджеті қол жеткізе алады деген тікелей немесе жанама нұсқауға жол берілмейді.

Фото және видео түсірілімге басқа да тыйым салулары

Болмайды

Суретке түсіруге болмайтын нәрсе әрдайым ең қызықты болып, өзі кадрге сұранып тұрады. Суретке түсіруге болмайтын нәрселер бар. Мысалы, түрмеде тергеу изоляторын әкімшіліктің рұқсатымен ғана түсіруге болады. Неге? Себебі бұл фотосуреттерден түрмеден қашу жоспарын жасауға болады. Фотосуретте тұтқындардың бет-әлпеті көрінуі мүмкін және олардың барлығы бірдей өмірінің осы бөлігін (жеке өмірінің құпиясы) жариялағысы келмейтіні анық. Сондықтан, егер тұтқын сұхбаттасуға келіссе, оның бетін «бұлыңғырлап» жауып тастау керек.

Сот залында «тараптардың пікірін ескере отырып» суретке түсіруге және видеоға түсіруге болады. Егер сотталушы, жәбірленуші, талапкер, жауапкер және т.б. өздерін түсіргенді қаламайтынын мәлімдесе, онда оларды түсіруге болмайды. Бұл интернеттегі фото және видеоға да қатысты. Бірақ біреудің ноутбукты немесе диктофонды пайдалануға рұқсат сұрауы туралы заңда ештеңе айтылмаған. Мұндай тыйым жоқ.

Егер судьямен дауласып, ұрсыса бастасаңыз, онда ол сот залынан баспасөзді оңай шығарып жібере алады. Сонымен қатар судья басылымды немесе журналистің бет-бейнесін ұнатпағаны үшін ғана (біреуін немесе бәрін бірден) қуа алмайды.

Сонымен бірге, сот отырысы қандай жағдайда жабық өтетінін, судьяның іс-әрекеті қай жерде заңды, ал қыңырлық қай жерде екенін білуіңіз керек.

Сот отырысының тыңдаушылары деп аталатындар жай ғана көруге келгендер, қатысушылардың біреуінің туыстары, таныстары немесе жай өтіп бара жатқан бөтен адамдар – олар өтініш бере алмайды, залда түсірілім туралы олардан ештеңе ешкім сұрамайды.

Стратегиялық нысандарды түсіруге болмайды деп жиі айтылады. Мұндай тыйым бар, бірақ барлық нысандар стратегиялық емес. Стратегиялық объектілердің тізімін Үкімет бекітеді. Оны алдын-ала зерттеген дұрыс.

Дүкендерде, базарларда және т.б. объектілерді (көптеген күзетшілердің айтуы бойынша) «өте құпия» нысандарда түсіруге бола ма? Шын мәнінде, заң саудагерлердің сатып алушылардың фотосуретке түсіруге кедергі келтіруіне тыйым салады. Бұл теория жүзінде. Іс жүзінде, егер сіз ұялы телефонмен сабырлы түрде түсіре аласыз, онда сізде сауда орталықтарының, базарлардың әкімшілігі сияқты кәсіби камера болуы керек. Құқықтық нигилизмнің өткір шабуылы орын алады, бірақ физикалық белсенділік пен қиял артады.

Қазіргі ұялы телефондарда өте жақсы камералар бар, олар сюжеттерге керекті видеолар түсіруге мүмкіндік береді. Стенд ап үшін әрине, қолайлы болмауы мүмкін бірақ сіз фактілерді түсіріп, иллюстрация жасай аласыз.

Егер кәсіби камерамен түсіру өте қажет болса төбелес пен жанжалсыз, сіз әкімшілікпен келісіп, оларға қауіп төнбейтініне сендіріп мүмкіндікті пайдаланып, қолыңыздан келгеннің бәрін жасай аласыз. Егер сіз осы базардың жарнамасын түсіріп жатсаңыз да, шайнайтын егеуқұйрықтың кадрларын жіберіп алмауыңыз керек.

Болады

Сыртта түсіруге болады. Сондықтан түрме туралы мақалалар мен хабарламаларда бірдей қоршаудың үстін-

дегі тікенді сым бейнеленген фотосуреттер жүреді. Тағы не түсіруге болады? Егер сәті түссе онда адресат (түзету мекемесінің нөмірі көрсетілген тақтайша).

Жалпы, тыйым салудың абсолюттік саны суретке түсірудің өзіне емес, суретті пайдалануға қатысты. Бірақ кейінірек ешкімге көрсете алмайтын нәрсені түсірудің мәні неде? Кез-келген жағдайды өз пайдаңызға жаратуға болады. Бұл өте қызықты шығармашылық тапсырма – ештеңе түсіруге болмайтын жерде күшті кадр жасау.

Керек

Заңда жазылған нәрсе іс жүзінде болып жатқан жағдаймен сәйкес келе бермейтін елдер бар. Сондықтан, егер күмәндансаңыз онда біреуден түсіруге бола ма, жоқ па анықтап алғаныңыз жөн. Егер заң бойынша түсіруге болады, бірақ кейбір күзетшілер бұл мүмкін емес деп шешсе, онда бұл жағдайда екі жол бар: сіздің бүгін жанжал шығаруға көңіл-күйіңіз жоқ, немесе сіз заң бойынша түсіруге болатындығын білесіз, сондықтан күзетшіден ештеңе сұрамайсыз.

Егер сіз жеке меншік кафе, сауда орталығы, базарды түсіргіңіз келсе - әкімшілікке хабарласып, нені, не үшін түсіретіндігіңізді түсіндіріп, рұқсат алып түсіріңіз. Сіз архивке керекті видеоны жинай аласыз.

Азаматтық кодекс

193-1 бап. Стратегиялық объектілер

1. Қазақстан қоғамының орнықты дамуы үшін әлеуметтік-экономикалық маңызы бар, оны иелену және (немесе), пайдалану және (немесе) оған билік ету Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігінің жай-күйіне әсер ететін мүлік стратегиялық объект болып табылады.

2. Стратегиялық объектілерге: магистральдық темір жол желілері; магистральдық құбырлары; ұлттық электр тораптары; магистральдық байланыс желілері; телерадио хабарларын тарату объектілері (телевизия және радио хабарларын таратудың жерүсті және жерсеріктік жүйелерінің өндірістік-технологиялық кешені); мұнайды қайта өңдеу өндірістері; қуаты кемінде 50 мегаватт энергия өндіруші объектілер; ұлттық почта тораптары; халықаралық әуежайлар; халықаралық маңызды мәртебесі бар теңіз порттары; әуе қозғалысын басқару жүйесінің аэронавигациялық құрылғылары; кемелердің қауіпсіз жүзін реттейтін және оған кепілдік беретін құрылғылар мен навигациялық белгілер; атом энергиясын пайдаланатын объектілер; ғарыш саласының объектілері; су шаруашылығы құрылыстары; ортақ пайдаланудағы автомобиль жолдары; сондай-ақ меншігінде стратегиялық объектілер бар заңды тұлғалар акцияларының пакеттері (қатысу үлестері, пайлары), меншігінде стратегиялық объектілер бар жеке және заңды тұлғалардың шешімдерін тікелей немесе жанама айқындауға немесе қабылдайтын шешімдеріне ықпал етуге мүмкіндігі бар заңды тұлғалар акцияларының пакеттері (қатысу үлестері, пайлары) жатқызылуы мүмкін.

Стратегиялық объектілер Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес мемлекеттік және жеке меншікте болуы мүмкін.

ҚР Қылмыстық кодексі

149-бап. Тұрғынжайға қолсұғылмаушылықты бұзу

1. Тұрғынжайға онда тұратын адамның еркінен тыс заңсыз басып кіру –

екі жүз алпыс айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық

жұмыстарға тартуға не елу тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

2. Күш қолданып не оны қолдану қатерін төндіріп жасалған немесе адамдар тобы жасаған немесе түнгі уақытта жасалған немесе заңсыз тінтумен ұласқан дәл сол іс-әрекет, сол сияқты тұрғынжайдан заңсыз шығару –

екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Азаматтық іс жүргізу кодексі

19-бап. Сот талқылауының жариялылығы

1. Азаматтық істерді талқылау барлық сот сатыларында ашық жүргізіледі. Сот актілері жария түрде хабарланады.

2. Жабық сот отырысында мемлекеттік құпия болып табылатын мәліметтері бар шешімді жариялауды қоса алғанда, істерді қарау және шешу заңға сәйкес жүзеге асырылады.

Егер бала асырап алу құпиясын, жеке өмірге қолсұғылмаушылықты, жеке, отбасылық, коммерциялық неме-

се заңмен қорғалатын өзге де құпияны сақтауды қамтамасыз ету қажет болса не ашық талқылауға кедергі келтіретін өзге де мән-жайлар болса, сондай-ақ осы Кодекстің 188-бабының төртінші бөлігінде көзделген жағдайда іске қатысатын адамның өтінішхаты бойынша жабық сот отырысында азаматтық іс қаралуы және шешілуі мүмкін.

3. Жеке хат жазысу және өзге де жеке хабарлар өзара хат жазысқан және осы жеке хабарлар өздеріне қатысты адамдардың келісімімен ғана ашық сот отырысында жария етілуі мүмкін. Мұндай келісім болмаған жағдайда хат жазысу мен хабарлар жабық сот отырысында жария етіледі және зерттеледі.

Көрсетілген қағидалар жеке сипаттағы мәліметтер бар аудио, бейнежазбаларды, фотоға және киноға түсіру материалдары мен электрондық, цифрлық және өзге де материалдық жеткізгіштердегі басқа да материалдарды зерттеу кезінде де қолданылады.

4. Істі жабық сот отырысында талқылау кезінде іске қатысатын адамдар, олардың өкілдері, ал қажет болған жағдайларда куәлар, сарапшылар, мамандар, аудармашылар да қатысады, оларға сот осы баптың екінші бөлігінде көрсетілген мәліметтерді жария еткені үшін жауаптылық туралы ескертеді.

5. Он алты жасқа толмаған азаматтар, егер олар іске қатысатын адамдар немесе куәлар болып табылмаса, сот отырысы залына жіберілмейді.

6. Істі жабық сот отырысында талқылау осы Кодексте белгіленген барлық қағидалар сақтала отырып жүргізіледі.

7. Іске қатысатын адамдардың және басқа да адамдардың, оның ішінде ашық сот отырысына қатысып отырған бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінің сот отырысының барысы бойынша жазбалар жасауға, оны залда отырған орындарынан аудиожазу құралдары-

ның және цифрлық жеткізгіштердің көмегімен жазып алуға құқығы бар. Сот талқылауы залында киноға және фотоға түсіруге, бейнежазба жасауға, тікелей радио-және телетрансляция жүргізуге, интернеттің ақпараттық-коммуникациялық желісінде бейнетрансляция жүргізуге соттың рұқсатымен және іске қатысатын адамдардың пікірі ескеріле отырып жол беріледі. Бұл туралы сот отырысының хаттамасына енгізілетін сот ұйғарымында көрсетіледі. Бұл әрекеттер сот отырысының қалыпты өтуіне кедергі келтірмеуге тиіс және сот оларды уақыт жағынан шектеуі мүмкін.

8. Сот талқылауының барлық немесе бір бөлігіне қатысты істі жабық сот отырысында талқылау туралы сот ұйғарым шығарады, ол сот отырысының хаттамасына енгізіледі.

9. Заңды күшіне енген сот актілері соттың интернет-ресурсында жарияланады және осы баптың екінші бөлігінде және өзге де заңдарда белгіленген шектеулер ескеріле отырып, жария түрде талқылануы мүмкін.

10. Соттың іс жүргізуіндегі азаматтық істер бойынша сотқа келіп түскен өтініштер туралы ақпарат жария етілуге және осы ақпаратты соттың ресми интернет-ресурсында орналастыру арқылы процеске қатысушылардың назарына жеткізілуге тиіс.

188-бап. Сот отырысындағы тәртіпті бұзушыларға қолданылатын шаралар

1. Істі талқылау кезінде тәртіпті бұзған адамға төрағалық етуші соттың атынан ескерту жасайды.

2. Тәртіпті қайталап бұзған жағдайда іске қатысатын адам сот отырысының хаттамасына енгізілетін сот ұйғарымы бойынша сот талқылауының барлық уақытына немесе оның бір бөлігіне сот отырысы залынан

шығарып жіберілуі мүмкін. Төрағалық етуші соңғы жағдайда сот отырысы залына қайта жіберілген адамды ол болмаған кезде жасалған процестік әрекеттермен таныстырады. Сот отырысы залына қайта оралған адамдар олар болмаған кезде зерттелген мән-жайлар бойынша түсініктеме беруге және іске қатысатын басқа адамдарға сұрақтар қоюға құқылы.

3. Іске қатыспайтын және сот отырысы залында қатысып отырған адамдар қайталап тәртіп бұзғаны үшін төрағалық етушінің өкімімен отырыс залынан шығарып жіберіледі.

4. Істі талқылау барысында оған қатысушылар жаппай тәртіп бұзған жағдайда сот іске қатыспайтын адамдардың барлығын сот отырысы залынан шығарып жіберуі және істі жабық отырыста қарауы немесе істі талқылауды кейінге қалдыруы мүмкін. Істі жабық сот отырысында қарау және шешу туралы ұйғарым шығарыланды, ол сот отырысының хаттамасына енгізіледі.

5. Процеске қатысушы тұлға тарапынан тікелей сот талқылауы барысында сотты құрметтемеу фактісі анықталған кезде сот кінәлі адамға осы Кодекстің 120-бабында белгіленген тәртіппен әкімшілік жаза қолдануға құқылы.

6. Егер сот отырысында тәртіп бұзушының әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық белгілері болса, бұл адам осы Кодекстің 120-бабында белгіленген тәртіппен қылмыстық жауапқа тартылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының, Қазақстан Республикасының жергілікті соттарының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы соттардың қызметін қамтамасыз ету департаментінің (Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының аппараты) және оның аумақтық органдарының аумағында және ғимараттарында **кіру және объектішілік режимді қамтамасыз ету ережелері**

БАҚ өкілдерінің сот отырыстарында бейне, кино және фотоаппаратураны пайдалану мәселесін төрағалық етуші судья Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің (бұдан әрі-ҚІЖК) 345-бабына, Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексінің (бұдан әрі - АІЖК) 19-бабына және Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (бұдан әрі-ӘҚБтК) 21-бабына сәйкес шешеді.

Жарғылық капиталы және (немесе)

ұлттық холдингтерге тиесілі және (немесе)

ұлттық компаниялар немесе олардың филиалдары,

сондай-ақ мемлекет қатысатын басқа заңды тұлғалар мен **стратегиялық объектілердің тізбесі**

Атауы

«Қазатомөнеркәсіп» ұлттық атом компаниясы» акционерлік қоғамының 75% акциясы

«Ядролық технологиялар паркі» АҚ 100% акциялар пакеті

«МАЭК – Қазатомөнеркәсіп» ЖШС 100% қатысу үлесі

«Үлбі металлургия зауыты» АҚ 90,18% акциялар пакеті

«Волковгеология» АҚ 90% акциялар пакеті

«ӨППАҚ» ЖШС қатысу үлесінің 65%-ы

«Қаратау» ЖШС қатысу үлесінің 50% -ы

«Инкай» бірлескен кәсіпорны» ЖШС қатысу үлесінің 60%-ы

«Катко» бірлескен кәсіпорны» ЖШС қатысу үлесінің 49%-ы

Қазақстан-Ресей «Заречное» бірлескен кәсіпорны» АҚ акциялар пакетінің 49,66%-ы

«Байкен-У» ЖШС қатысу үлесінің 5%-ы

Қазақстан-Ресей «Атом станциялары» компаниясы АҚ акциялар пакетінің 50%-ы

«Ақбастау» бірлескен кәсіпорны» АҚ акциялар пакетінің 50%-ы
«Семізбай-У» ЖШС қатысу үлесінің 100 %-ы
«РУ – 6» ЖШС қатысу үлесінің 100 %-ы
«Сауда-көлік компаниясы» ЖШС қатысу үлесінің 100 %-ы
«Кең Дала. КЗ» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«KEGOC» АҚ акциялар пакетінің 90,000000001%-ы
«Бұқтырма СЭС» АҚ акциялар пакетінің 90%-ы
«Өскемен СЭС» АҚ акциялар пакетінің 90%-ы
«Шұлбі ГЭС» АҚ акциялар пакетінің 92,14%-ы
«Шардара СЭС» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
Trade house ҚазМұнайГаз N. V. компаниясының 100% акциялар пакеті
Қазмұнайгазркор Investment в. V. 100% акцияларының пакеті
Valsera Holdings B. V. акциялар пакетінің 50%-ы
«Petrokazakhstan Oil Products» ЖШС қатысу үлесінің 99,43%-ы
«ҚазТрансОйл» АҚ акциялар пакетінің 90,000000001%-ы
«КТК – К» АҚ акциялар пакетінің 19%-ы
«КТК – Р» АҚ акциялар пакетінің 19%-ы
«Қазақстан-Қытай Құбыры» ЖШС қатысу үлесінің 50%-ы
«МұнайТас» Солтүстік-Батыс құбыр компаниясы» ЖШС қатысу үлесінің 51%-ы
«Атырау мұнай өңдеу зауыты» ЖШС қатысу үлесінің 99,53619433%-ы
«Интергаз Орталық Азия» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«ҚазТрансГаз-Аймақ» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы

«Азаматтық авиация академиясы» АҚ акциялар пакетінің 90%-ы
«Қазақстан Ғарыш Сапары» Ұлттық компания» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«Республикалық ғарыштық байланыс орталығы» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«Қазақтелеком» АҚ акциялар пакетінің 41%-ы
«Қазпочта» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«Ұлттық компания» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«Қазақстан темір жолы» акциялар пакетінің 25% + «Транстелеком» АҚ 1 акциясы
«ҚазТрансГаз» АҚ акциялар пакетінің 100%-ы
«Атырау халықаралық әуежайы» АҚ 100% акциясы
«АТМА - Атырау әуежайы және көлік» АҚ 50%
«Ақтөбе халықаралық әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Астана халықаралық әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Ақтау халықаралық әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Өскемен әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Қостанай халықаралық әуежайы» ААҚ-ның 100% акциясы.
«Павлодар әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Шымкент әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Семейавия» АҚ 100% акциясы
«Петропавл халықаралық әуежайы» АҚ 100% акциясы
«Технология және зерттеу Ұлттық ғарыш орталығы» АҚ 100% акциясы
«Азия газ құбыры» ЖШС қатысу үлесінің 50%-ы
«Азиялық газ құбыры - Қорғас» ЖШС қатысу үлесінің 100%-ы

«Ақтау теңіз сауда порты» ұлттық компаниясы »АҚ-ның 100% үлесі
«Астана-Энергия» АҚ 100% үлесі
«Астанаэнергосервис» АҚ-ның 99,5% үлесі
«Хорасан-У (Хорасан-У)» бірлескен кәсіпорны » ЖШС-нің 33,98% үлесі
Бірлескен кәсіпорны «Оңтүстік тау-кен компаниясы» ЖШС-нің 30% қатысу үлесі
«Үлбі-ТВС» ЖШС қатысу үлесінің 51%
(90% минус 1 жай акция) «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясы »АҚ акцияларының пакеті
«Буденовское бірлескен кәсіпорны» ЖШС қатысу үлесінің 51%
«Қазатомөнеркәсіп - SaUran» ЖШС қатысу үлесінің 100%
«АЭС« Өскемен ГЭС» ЖШС-нің 100% қатысу үлесі
«АЭС« Шульбинская ГЭС» ЖШС қатысу үлесінің 100%
«АстанаГаз ҚМГ» АҚ 100% қатысу үлесі
«Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры »АҚ 100% қатысу үлесі
«ҚазҚуат» АҚ 100% қатысу үлесі
(90% минус 1 жай акция) «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясы »АҚ акцияларының пакеті
«Самұрық-Энерго» АҚ 100% қатысу үлесі
«Кеңқияқ - Атырау» мұнай құбыры
«Теңіз - Новороссийск» мұнай құбыры (Теңіз кен орнынан)
Ресей Федерациясымен шекараға дейін, ұзындығы 452 км.)».
«Өзен - Атырау – Самара» мұнай құбыры (Өзен мұнай айдау стансасынан (0 км.)

Ресей Федерациясымен шекараға (1237,4 км.) дейін
«Қаламқас - Қаражанбас - Ақтау» мұнай құбыры
«Өзен - Жетібай - Ақтау» мұнай құбыры (1 және 2 жол)
«677 км - Атырау МӨЗ» мұнай құбыры (3 және 4 жол)
«Прорва – Құлсары» мұнай құбыры
«НПС3 - Қосшағыл» мұнай құбыры
«Мартыши - Атырау» мұнай құбыры
«Доссор – Мақат» мұнай құбыры
«Комсомольск - Мақат» мұнай құбыры
«Жаңажол - Кеңқияқ» мұнай құбыры
«Кеңқияқ - Орск» мұнай құбыры (2 жол)
«Омбы - Павлодар» мұнай құбыры (Ресей Федерациясымен шекарадан
(214,7 км.) Павлодар мұнай айдау станциясына дейін (437,3 км.) Ұзындығы 222,6 км.)
«Павлодар - Шымкент» мұнай құбыры
«Құмкөл - Қарақойын» мұнай құбыры
Шымкент - Чарджоу мұнай құбыры
Атасу-Алашанькоу мұнай құбыры
«Кеңқияқ-Құмкөл» мұнай құбыры
Тұймазы-Омбы-Новосибирск 2 мұнай құбырының қазақстандық бөлігі (ОЭТ-2)
«Орталық Азия - Орталық» газ құбыры
«Мақат - Солтүстік Кавказ» газ құбыры
«Окарем - Бейнеу» газ құбыры

Орынбор - Новопсков газ құбыры (БҚО аумағы бойынша 316 км және 63 км учаскелері)

«Союз» газ құбыры (БҚО аумағы бойынша 316 км және 63 км учаскелері)

«Бұхара – Жайық» газ құбыры

«Қарталы - Рудный - Қостанай» газ құбыры

«Газли - Шымкент» газ құбыры

«Бұқара газды аймақ - Ташкент - Бішкек - Алматы» газ құбыры

«Ақшабұлақ - Қызылорда» газ құбыры

«Өзен – Ақтау» газ құбыры 0-132 км учаскесіндегі «Жаңажол - Ақтөбе» газ құбыры

«Амангелді - KS - 5, Тараз» газ құбыры

«Қазақстан - Қытай» газ құбыры

«Сарыарқа» газ құбыры

Ұлттық электр желісі

Ұлттық пошта желісі

Магистральдық теміржол желісі

«Ақтөбе халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Астана халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Ақтау халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Петропавл қаласының халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Өскемен әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Қостанай халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Павлодар әуежайы» АҚ мүліктік кешені

«Шымкент әуежайы» АҚ мүліктік кешені
«Семейавиа» АҚ мүліктік кешені
«Атырау халықаралық әуежайы» АҚ мүліктік кешені
Тянь-Шань Альпі астрофизикалық обсерваториясы (Алматы қаласы)
Астрофизикалық зерттеулер обсерваториясы (Алматы қаласы, Каменское үстірті)
«Ассы» обсерваториясы (Іле Алатауы, Ассы-Түрген үстірті)
«Орбита» радиополигоны (Алматы, Каменское үстірті)
«Космостация» экспедициялық базасы (Алматы)
Ғарыштық ақпаратты қабылдау орталығы (СРКІ) (Алматы)
Ғарыштық мониторинг орталығы (ҰКМ)
Л.Н. Гумилев атындағы Ұлттық университет (Астана)
Жердегі ғарыштық ұшуды басқару кешені байланыс мониторингі құралдары мен жүйелері (Ақкөл)
«Байқоңыр» кешені
«Бәйтерек» бірлескен қазақстандық-ресейлік кәсіпорны» АҚ
Бұқтырма СЭС мүліктік кешені
Шардара СЭС мүліктік кешені
Қапшағай су электр станциясының мүліктік кешені
Тасқын суды бақылау Сырдария өзеніндегі Көксаарай контрреттегіші
Шұлбі СЭС-нің мүліктік кешені
Өскемен СЭС-нің мүліктік кешені
«Казаэронавигация» РМК

Кеме жүзетін гидротехникалық құрылыстар, оның ішінде: Бухтарминский (төрт камера), Өскемен (бір камералы), Шульбинск (бір камералы) құлыптар және Жайық-Каспий каналы

Навигациялық белгілермен қамтамасыз етілген кеме қатынайтын су жолдары инвентарь және жабдық

Кемелердің қозғалысын бақылау жүйелері

«Қазақстан Республикасының Ұлттық ядролық орталығы» РМҚ (шаруашылық жүргізу құқығында) (Курчатов)

«Бурабай» геофизикалық обсерваториясы «Қазақстан Республикасының Ұлттық ядролық орталығы» РМҚ (Бурабай ауылы)

Ақтау теңіз сауда порты

Республикалық маңызы бар автомобиль жолдары

Облыстық және аудандық маңызы бар жолдар

Магистральдық байланыс желілері

Астанадағы ЖЭО-2 мүліктік кешені

Шымкент мұнай өңдеу зауытының мүліктік кешені

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заң

11-бап. Қазақстан Республикасының әскери саладағы мемлекеттік құпияларына жатқызылатын мәліметтер

Әскери салада мемлекеттік құпияларға мына мәліметтер жатқызылады:

1) әскерлерді қолдану жоспарларын, жедел жоспарларды, жауынгерлік басқару құжаттарын, мемлекет қорғанысы жоспарының құжаттарын, әскерлерді жауынгерлік әзірліктің әртүрлі дәрежесіне келтіру жөніндегі құжаттарды ашатын мәліметтер;

- 2) Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің стратеги-
ялық өрістетілуі туралы мәліметтер;
- 3) әскерлердің дамуы, саны, жауынгерлік құрамы неме-
се мөлшері, олардың жауынгерлік даярлығы, сондай-ақ
әскери-саяси және (немесе) жедел жағдайлары туралы
мәліметтер;
- 4) әскерлердің жедел (жауынгерлік) даярлығының, қы-
зметінің қамтамасыз етілуінің жай-күйін, әскерлерді
басқару жүйесінің құрамын және (немесе) жай-күйін
ашатын мәліметтер;
- 5) әскерлердің жұмылдырушылық өрістетілуі, адам және
көлік ресурстарын жұмылдыруды жүргізу, жұмылды-
рушылық өрістетілуді басқару жүйесі туралы және (не-
месе) әскерлерді жеке құраммен жасақтаудың, қару-жа-
рақпен, әскери техникамен және басқа да материалдық,
қаржы қаражатымен, сондай-ақ әскери тасымалдаумен
қамтамасыз етудің мүмкіндіктері туралы мәліметтер;
- 6) қару-жарақ пен әскери техниканы дамытудың бағыт-
тарын, ұзақ мерзімді болжамдарын немесе жоспарла-
рын, қару-жарақ пен әскери техниканың үлгілерін жасау
немесе жаңғырту жөніндегі мақсатты бағдарламаларды
зерттеу, тәжірибе-конструкторлық жұмыстарды орын-
даудың мазмұнын немесе нәтижелерін, олардың такти-
калық-техникалық сипаттамаларын ашып көрсететін
мәліметтер;
- 7) қару-жарақ пен әскери техниканы әзірлеудің бағыт-
тарын, оларды даярлаудың конструкциясын, техноло-
гиясын, изотоптық құрамын, жауынгерлік, физикалық,
химиялық, немесе ядролық қасиеттерін қолдану немесе
пайдалану тәртібін ашып көрсететін мәліметтер;
- 8) бактериялық немесе медициналық қорғау құралда-
рын (заттай түрде) шығару және (немесе) жеткізу жөнін-
дегі өндірістік қуаттарды, жоспарлы немесе іс жүзіндегі
деректерді ашатын мәліметтер;

9) қорғаныстық және экономикалық маңызы зор атом ғылымы мен техникасының немесе қару-жарақ пен әскери техниканың және (немесе) принципінде жаңа бұйымдар мен технологиялар жасау мүмкіндіктерінің сапасы жөнінен жаңа деңгейін анықтайтын жетістіктерін ашатын мәліметтер;

10) ракеталық отын, баллистикалық оқ-дәрі, әскери мақсаттағы жарылғыш заттар немесе жару құралдары, сондай-ақ қару-жарақ пен әскери техникаға арналған жаңа құймалар, арнайы сұйықтар, отын өндірудің қасиеттерін, рецептурасын немесе технологиясын ашатын мәліметтер;

11) Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелеріне сәйкес ашық жариялауға жататын объектілердің тізбесіне кіргізілмеген әскерлердің орналасқан жерін, шынайы атауын, ұйымдық құрылымын, қару-жарағын, санын ашатын мәліметтер;

12) Қазақстан Республикасының инфрақұрылымын оның қорғаныс қабілеті мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде пайдалану туралы мәліметтер;

13) Қазақстан Республикасының халықаралық шарттар бойынша міндеттемелеріне кірмейтін режимді объектілердің орналасқан жері, мақсаты, даярлық дәрежесі немесе қорғалуы туралы, аталған объектілерді салу үшін жер учаскелерін, жер қойнауларын немесе айдындарды таңдау, бөлу туралы, сондай-ақ бұл объектілерді жасау жөнінде жоспарланып немесе жүргізіліп отырған іздестіру, жобалау және өзге де жұмыстар туралы мәліметтер. Мемлекеттік өкімет органдарының арнаулы объектілеріне қатысты нақ сондай мәліметтер;

14) мемлекеттің қорғаныс қабілеті мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде Қазақстан Республикасының өзара ұштастырылған байланыс желілерін пайдалану немесе оларды дамытудың болашағы туралы мәліметтер;

15) магистралды қалааралық байланыс желілерінің, оның ішінде Қазақстан Республикасының Үкіметі, Қорғаныс Министрлігі, Ұлттық қауіпсіздік комитеті және Ішкі істер министрлігі жалға алатын запастағы байланыс тораптарының географиялық координаттарын қамтитын схемалары мен сипаттаулары бар олардың қуаттары туралы деректер көрсетілген жиынтық мәліметтер;

16) әскери немесе арнаулы мақсаттағы радиоэлектронды құралдармен радиожіліктері белдеулерінің бөлінуін немесе пайдаланылуын ашатын мәліметтер;

17) байланыстың барлық түрлерінің, әскерлерді радиолокациялық, радиотехникалық қамтамасыз етудің ұйымдастырылуын немесе олардың жұмыс істеуін ашатын мәліметтер;

18) Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің негізгі қызмет түрлерін ұстауды, ұйымдастыруды немесе олардың нәтижелерін ашатын мәліметтер;

19) қос мақсаттағы құралдарды, технологияларды дамытудың бағыттарын, бұл құралдарды, технологияларды жасау немесе жаңғырту жөніндегі нысаналы бағдарламаларды, ғылыми-зерттеу және (немесе) тәжірибе-конструкторлық жұмыстарды орындаудың мазмұнын, нәтижелерін ашатын мәліметтер;

20) қос мақсаттағы құралдарды, технологияларды әскери мақсаттарда қолдану туралы мәліметтер;

21) Қазақстан Республикасының ғарыштық инфрақұрылымдарын оның қорғаныс қабілеті мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде дамытудың перспективалары туралы және (немесе) оларды пайдалану туралы мәліметтер;

22) мемлекеттің қорғанысы мен оның қауіпсіздігі мүдделерінде гидронавтиканы дамытудың жай-күйін және (немесе) бағыттарын ашып көрсететін мәліметтер.

12-бап. Экономика, білім, ғылым және техника саласында Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпияларына жатқызылатын мәліметтер

Экономика, білім, ғылым және техника саласында мыналар мемлекеттік құпияларға жатқызылады:

- 1) Қазақстан Республикасының экономикасын соғыс уақытында орнықты жұмыс істеуге дайындауды айқындайтын көрсеткіштер туралы мәліметтер;
- 2) ғылым мен техника саласында принципті жаңа бұйымдарды жасауға пайдаланылуы мүмкін ең жаңа жетістіктердің, экономиканың түрлі салаларындағы технологиялық процестердің мәнін ашатын, сондай-ақ жария болуы мемлекет мүддесіне залал келтіруі мүмкін қару-жарақтар мен әскери техника мүмкіндіктерінің, олардың жауынгерлік тиімділігін арттырудың сапалық жаңа деңгейін анықтайтын мәліметтер;
- 3) мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігі мүдделерінде жүргізілетін ғылыми-зерттеу, тәжірибе-конструкторлық немесе жобалық жұмыстардың мазмұнын және (немесе) бағыттарын ашатын мәліметтер;
- 4) мемлекеттің қауіпсіздігі мүддесінде жүргізілетін шараларды ашатын кадрларды даярлау немесе бөлу туралы мәліметтер;
- 5) гидрометеорология немесе гелиогеофизика саласындағы жұмыстардың нәтижелерін, сондай-ақ мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде жүргізілетін арнаулы геологиялық-геофизикалық зерттеулердің нәтижелерін ашатын мәліметтер;
- 6) мемлекеттік қорғаныс тапсырысының жоспарын (тапсырмасын), қару-жарақ пен әскери техниканы беру көлемін, оларды шығару жөніндегі өндірістік құжаттарды ашатын мәліметтер;

- 7) кәсіпорындардың кооперация жөніндегі байланыстары, қару-жарақ пен әскери техниканы әзірлеушілер немесе дайындаушылар туралы мәліметтер, егер бұл мәліметтер оларды шығару жөніндегі өндірістік қуаттар және (немесе) қару-жарақ пен әскери техниканың негізгі тактикалық-техникалық сипаттамасы туралы деректерді ашатын болса;
- 8) қару-жарақ пен әскери техниканы метрологиялық жағынан қамтамасыз етудің жай-күйін, әскери эталондардың техникалық немесе метрологиялық сипаттамаларын немесе қару-жарақ пен әскери техниканың сапалық жағынан жаңа деңгейін айқындайтын метрологиялық қамтамасыз ету құралдарын ашатын мәліметтер. Стандарттауды дамытудың негізгі бағыттарын немесе бағдарламаларын, сондай-ақ әскери ұлттық стандарттардың мазмұнын ашатын мәліметтер;
- 9) Қазақстан Республикасындағы ғылыми-техникалық прогрестің болжамды бағалануын және оның мемлекеттің қорғаныс қабілетін айқындайтын бағыттар бойынша әлеуметтік-экономикалық салдарларын ашатын мәліметтер;
- 10) металлургия өнеркәсібінің сирек кездесетін металдарды немесе стратегиялық маңызы бар басқа да материалдарды өндіруі туралы мәліметтер;
- 11) Қазақстан Республикасы бойынша тұтас алғанда жер қойнауларындағы ресурстық әлеуетті, баланстық қорларын ашатын мәліметтер немесе пайдалы қазбалардың жекелеген түрлерін өндіру туралы деректер;
- 12) республикалық бюджеттің Қазақстан Республикасының қауіпсіздігін қамтамасыз етуді (қорытылған көрсеткіштерден басқа) ашатын шығыстары туралы мәліметтер;
- 13) қару-жарақ пен әскери техниканы жасау жөніндегі ғылыми-зерттеу, тәжірибе-конструкторлық жү-

мыстарға арналған шығындарды ашатын мәліметтер. Арнаулы объектілердің мүдделерінде жүргізілетін жұмыстарға қатысты нақ сондай мәліметтер;

14) қару-жарақ пен әскери техниканы, режимдік объектілерді әзірлеу, өндіру немесе жөндеу тапсырыстарына арналған қаржыны немесе нақты шығындарды ашатын мәліметтер. Арнаулы объектілерге де қатысты нақ сондай мәліметтер;

15) сыртқы берешектер бойынша жинақталған көрсеткіштерді қоспағанда, Қазақстан Республикасының шет мемлекеттермен реттелмеген есеп айырысулары жөніндегі мәліметтер;

16) мемлекеттік органдар сметаларының жекелеген баптары бойынша әскерлерді ұстауға арналған ақша қаражатының шығыстарын ашатын мәліметтер;

17) Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының жаңа банкноттары мен монеттерін шығару және (немесе) оларды ауыстыру туралы мәліметтер, егер оларды ауыстыру шешім қабылданған күннен бастап және бұл мәліметтерді оларды айналысқа шығару туралы жариялау үшін бұқаралық ақпарат құралдарына берген кезге дейін банкноттар мен монеттерді (мерейтойлық және атаулы күндерге арналғандардан басқа) айналыстан алып тастауға әкеп соқтыратын болса;

18) мемлекеттік бағалы қағаздарды, құжаттарды қолдан жасаудан қорғаудың әдістері, сондай-ақ олардың түпнұсқалылығын айқындаудың әдістері туралы мәліметтер;

19) қару-жарақ пен әскери техниканы дайындау (жөндеу) жөніндегі жұмылдыру қуаттары, бұл қуаттарды жасау және (немесе) дамыту (сақтау) туралы мәліметтер;

20) жаппай қолданылатын өнімдерді, шикізаттың, материалдардың стратегиялық түрлерін өндіру жөніндегі жұмылдырушылық қуаттар, осы қуаттарды жасау және (немесе) дамыту (сақтау) туралы мәліметтер;

21) индикациялау, газсыздандыру, халықты жаппай қырып-жою қаруларынан химиялық қорғау құралдарын немесе олар үшін жаңа сорбционды және басқа да материалдар жасау мақсатында жүргізілген жұмыстарды ашатын мәліметтер;

22) қорғаныстық немесе экономикалық маңызы зор топографиялық, геодезиялық немесе картографиялық қызметтердің нәтижелерін ашатын мәліметтер;

23) көлік желілерінің, көлік құралдарының жай-күйін, оларды әскери мақсаттар үшін жабдықтауды, дайындауды, әскери тасымалдардың көлемін және қару-жарақ пен әскери техниканы тасымалдау бағыттарын ашатын мәліметтер;

24) темір жолдардың жүктерді темір жолмен тасымалдауды қамтамасыз ету жөніндегі мүмкіндіктерін және (немесе) жұмылдыру резервтерін, әскери тасымалдауды ұйымдастыру мен олардың көлемін, энергетикалық, минералдық, ауыл шаруашылығы шикізаттарының, отындардың, материалдардың стратегиялық түрлерін, қару-жарақтың немесе әскери техниканың жекелеген түрлерін тасымалдаудың көлемі мен тасымалдау бағыттарын, байланыс немесе басқару жүйелерін ұйымдастыруды және (немесе) олардың жұмыс істеуін, сондай-ақ темір жол қозғалысының қауіпсіздігі мен жүктердің сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі арнаулы шараларды ашатын мәліметтер;

25) әскерлерді тиеу немесе түсіру пункттерінің орналасқан жерін, мамандануын, қуатын және (немесе) өткізу қабілетін, оларға азық-түлік, медициналық-санитариялық жағынан қызмет көрсету туралы деректерді ашатын мәліметтер;

26) көлік құралдарына, оның ішінде көліктің жекелеген түрлері бойынша жұмылдырушылық қажеттіліктерін және (немесе) олармен жұмылдырушылық жөнінен қамтамасыз етілуді ашатын мәліметтер;

- 27) Қазақстан Республикасы бойынша тұтас алғанда азаматтық қорғаныс күштерінің немесе құралдарының жай-күйін ашатын мәліметтер;
- 28) Қазақстан Республикасы экономикасының жұмылдырушылық жоспарын құрылымдық жағынан ұйымдастыруды немесе олардың көрсеткіштерін, сондай-ақ мемлекеттік органдардың немесе жекелеген ұйымдардың жұмылдырушылық дайындығының жай-күйін ашатын мәліметтер;
- 29) мемлекеттік материалдық резервтің нақты запастарын ашатын мәліметтер;
- 30) қару-жарақ пен әскери техника бұйымдарына, аса маңызды азаматтық өнімдерге арналған техникалық құжаттаманың, сондай-ақ қатері жоғары, халықтың тіршілік ету жүйелерін қамтамасыз ететін объектілерге және ұлттық игілік болып табылатын объектілерге арналған жобалық техникалық құжаттаманың сақтандыру қорының жасалуы мен сақталуын сипаттайтын мәліметтер, тұтас алғанда Қазақстан Республикасы бойынша техникалық құжаттаманың сақтандыру қорын сақтау объектілерін (базаларын) орналастыру туралы мәліметтер;
- 31) Қазақстан Республикасының өнеркәсібін жұмылдыруға дайындау және жұмылдыру саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының жоспарларын, мазмұнын немесе нәтижелерін ашатын мәліметтер;
- 32) Қазақстан Республикасының соғыс уақыты кезіндегі шет елдермен төлем балансын ашатын мәліметтер;
- 33) елді қорғау мүдделерінде пайдаланылуы мүмкін кен қазу орындары, табиғи үңгірлер, басқа да ғимараттар туралы мәліметтер, сондай-ақ 300 мың адамнан астам тұрғындары бар қалаларды сумен жабдықтаудың, темір жол тораптарының, стратегиялық және қорғаныстық маңызы бар объектілердің және (немесе) оларды сумен жабдықтайтын су құбырларының бас ғимараттарының орналасу схемаларын ашатын мәліметтер;

34) қару-жарақты, әскери техниканы жасауға, өндіруге және (немесе) пайдалануға жағдай туғызатын, олардың күзетілетін параметрлерін ашатын физикалық-химиялық құбылыстар (өрістер) туралы мәліметтер;

35) Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттардың күші қолданылатын және олармен алмасу көзделетін мәліметтер мен ашық көздерден немесе оларға еркін қол жеткізу арқылы алынуы мүмкін мәліметтерді қоспағанда, ядролық материалдар мен ядролық қондырғыларды физикалық қорғауды қамтамасыз ету туралы мәліметтер;

36) бюджет қаражаттары есебінен өткізілетін ұлттық бірыңғай тестілеуді, кешенді тестілеу мен тестілеудің басқа да түрлерін өткізу кезінде пайдаланылатын тестілердің мазмұнын және олардың дұрыс жауаптарының кодтарын ашатын мәліметтер.

13-бан. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпияларына жатқызылатын сыртқы саяси және сыртқы экономикалық салалардағы мәліметтер

Сыртқы саяси және сыртқы экономикалық салалардағы мемлекеттік құпияларға мыналар жатады

1) Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының стратегиясы мен тактикасын ашып беретін сыртқы саясат, сыртқы сауда, ғылыми-техникалық байланыстар мәселелері жөніндегі, күні бұрын таратылуы мемлекеттің мүдделеріне нұқсан келтіруі мүмкін мәліметтер;

2) егер жария еткен жағдайда олардың көзін анықтауға әкеп соғуы мүмкін бір немесе бірқатар шет мемлекеттерге қатысты сенім білдіру тәртібімен алынған саяси, әскери, ғылыми-техникалық немесе экономикалық мәселелер жөніндегі мәліметтер;

3) егер келіссөзге қатысушылардың пікірі бойынша

бұл мәліметтерді жария ету тараптардың біреуі үшін дипломатиялық шиеленістерге әкеп соқтыруы мүмкін болса, Қазақстан Республикасы Үкіметінің өкілдері мен басқа мемлекеттердің өкілдері арасындағы халықаралық қатынастарда бірыңғай принципті көзқарас тұжырымдау жөніндегі келіссөздер туралы мәліметтер;

4) күні бұрын тарату Қазақстан Республикасының қорғаныс қабілетіне, қауіпсіздігіне, саяси немесе экономикалық мүдделеріне зиян келтіру мүмкін халықаралық шарттарды әзірлеу, жасасу, олардың күшін жоюға дайындау, мазмұны немесе орындалуы туралы мәліметтер;

5) егер бұл мәліметтерді жария ету тараптардың біреуі үшін дипломатиялық шиеленістерге әкеп соқтыруы мүмкін болса, алушы елдері көрсетілетін қару-жарақтың, әскери техниканың немесе керек-жарақтардың экспорты мен импорты туралы мәліметтер, сондай-ақ шет мемлекеттерге қару-жарақты, әскери техника мен әскери объектілерді жасауға техникалық жәрдем, оның ішінде тегін көрсету туралы мәліметтер;

6) шет мемлекеттермен ерекше кезеңдегі экономикалық ынтымақтастықтың мәнін немесе көлемін, сондай-ақ ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің осы мәселелер жөніндегі сыртқы экономикалық ұйымдары әскери-жұмылдыру органдарының өзара іс-қимылын ашатын мәліметтер;

7) Қазақстан Республикасы мен ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің арасындағы есептік жылға арналған шикізатты, материалдарды, отынды, жабдықтарды, дәрі-дәрмектерді өзара беруді қамтамасыз ету жөніндегі шаралардың немесе соңғыларына тұтас алғанда Қазақстан Республикасы бойынша есептік жылға арналған кәсіпорындар мен объектілерді салуға техникалық жәрдем көрсету жөніндегі шаралардың мазмұнын ашатын мәліметтер;

8) Қазақстан Республикасы мен ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің арасындағы жалпы Қазақстан Республикасы бойынша есептік жылға арналған экспорттық-импорттық жүктерді тасымалдау көлемін ашатын мәліметтер.

14-бап. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпияларына жатқызылатын барлау, қарсы барлау, жедел-іздістіру қызметі мен өзге де қызмет саласындағы мәліметтер

Барлау, қарсы барлау, жедел-іздістіру қызметі мен өзге де қызметтер саласындағы мемлекеттік құпияларға мыналар жатады:

1) барлау, қарсы барлау, жедел-іздістіру қызметінің күштерін, құралдарын, көздерін, әдістерін, жоспарларын, жай-күйін, ұйымдастырылуын, қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар нақты деректер ретінде қылмыстық процесте пайдаланылмаған нәтижелерін ашатын мәліметтер, сондай-ақ барлау, қарсы барлау, жедел-іздістіру қызметін қаржыландыру туралы деректер, егер олар тізбеленген мәліметтерді ашатын болса;

2) нақты адамдардың Қазақстан Республикасының барлау, қарсы барлау органдарының кадрлар құрамына қатыстылығын ашатын мәліметтер;

3) барлау қызметін жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының органдарына құпия көмек көрсететін (көрсеткен) адамдар туралы мәліметтер;

4) сыртқы барлау саласында жүргізілетін жедел жұмылдыру жұмыстарының жай-күйі мен нәтижелерін ашатын мәліметтер;

5) Қазақстан Республикасының қарсы барлау немесе жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын органда-

рымен құпиялық негізде жұмыс істейтін (жұмыс істеген) адамдар туралы мәліметтер;

6) жедел жұмылдыру жұмысының жай-күйін, нәтижелерін, сондай-ақ шараларын ашатын мәліметтер;

7) радиоэлектрондық барлау, байланыс құралдары органдарының күштерін, құралдарын, әдістерін, жоспарларын, жай-күйі мен қызметінің нәтижелерін ашатын мәліметтер, сондай-ақ осы қызметті қаржыландыру туралы деректер, егер бұл деректер аталған мәліметтерді ашатын болса;

8) Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің барлау, қарсы барлау, жедел іздестіру қызметінің күштерін, құралдарын, әдістерін, жоспарларын немесе нәтижелерін ашатын мәліметтер, сондай-ақ осы қызметті қаржыландыру туралы деректер, егер бұл деректер аталған мәліметтерді ашатын болса;

9) Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің барлау, қарсы барлау немесе жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын бөлімшелерімен құпиялық негізде жұмыс істейтін (жұмыс істеген) адамдар туралы мәліметтер;

10) үкіметтік байланыс, шифрланған, құпияландырылған, кодталған немесе арнаулы байланыстың өзге де түрлерінің жүйесі туралы мәліметтер және мемлекеттік шифрлар, кодтар, оларды талдаудың әдістері немесе құралдары, шифрлау, құпияландыру, кодтау құралдары туралы ақпарат;

11) Қазақстан Республикасы Президентінің, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің – Елбасының және олардың отбасы мүшелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуді ұйымдастыру, оның күштері, құралдары және әдістері туралы, Қазақстан Республикасы Президентінің, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің – Елбасының және олардың отбасы мүшелерінің денсаулық жағдайы және жеке өмірі туралы мәліметтер;

- 12) жоғары өкімет және басқару органдарының басқа да күзетілетін адамдарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуді ұйымдастыруды, күштерін, құралдарын немесе әдістерін ашатын мәліметтер;
- 13) ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жөніндегі бөлімшелердің күштерін, құралдарын және әдістерін, сондай-ақ олар жүргізген жедел-іздістіру және жедел-техникалық шараларды ашатын мәліметтер;
- 14) нақты адамдардың қылмыстық-атқару жүйесінің, экономикалық тергеу қызметінің және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің, сондай-ақ ішкі істер органдарының жедел бөлімшелерінің кадрлық құрамына жататындығын ашатын мәліметтер;
- 15) Қазақстан Республикасының қауіпсіздігі мүдделерін қозғайтын қылмыстық істер бойынша тергеу жүргізудің күштерін, құралдары мен әдістерін ашатын мәліметтер;
- 16) мемлекеттік құпияларды қорғауды ұйымдастыруды немесе оның іс жүзіндегі жай-күйін ашатын мәліметтер;
- 17) ақпараттарды рұқсат етілмей алудан, шетелдік техникалық барлаудан және техникалық арналар арқылы өтіп кетуден қорғау жөнінде жоспарланатын және (немесе) жүргізілетін шараларды ашатын мәліметтер;
- 18) арнайы мақсаттағы бөлімшелердің қызметкерлері, терроризмге қарсы операцияны жүргізуге, терроризм актісін анықтауға, оның алдын алуға, жолын кесуге және ашуға қатысатын және (немесе) жәрдемдесетін адамдар туралы және аталған адамдардың отбасы мүшелері туралы мәліметтер;
- 19) мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстар мен мемлекеттік құпияларға жатқызылған, қорғалып орындалған ақпараттық жүйелер туралы мәліметтер.

Дәйексөздерді контекстен шығару

Болмайды

Мұнда өзіңізді бір сөйлеммен шектей аласыз – дәйексөздерді контекстен алып тастау мүмкін емес. Маған айқын көрінетін, егер мен керісінше жағдайға тап болмасам, оны айту мүмкін болмас еді.

Бірде мынандай жағдай болды: баспасөз мәслихатынан кейін спикер қоңырау шалып, журналист жазған материалға қатты ашуланды. Материал, ашығын айтқанда, аздап таңқаларлық болды - «_____ құқықтарын шектеу керек, деп ойлайды N». Ол мұны айта алмады, өйткені ол өзі осы санаттағы азаматтардың өкілі (мен бұл оқиға туралы N-нің есіне салғым келмейді). Журналист: «Ол осылай деді! Менде жазба бар!» дейді. Маған бұл өте қызықты болды да жазбаны көрсетуді сұраймын. Менің құлағым не естіді дейсіз бе? «Кейбіреулер _____ құқығын шектеу керек деп мәлімдегенге дейін келіскен». Машкова кітапханасының сайтында мынандай: «Ойлау өте үлкен қателік болар еді» деген дәйексөз бар. В. И. Ленин, ПСС, 41 т, 55б. (толық шығармалар жинағы, 31-том, 55-бет). Шын мәнінде, дәйексөз келесідей: «Бірақ, әрине, концессиялар әлемді білдіреді деп ойлау үлкен қателік болар еді. Мұндай ештеңе жоқ. Концессия - бұл соғыстың жаңа түрі. Еуропа бізбен шайқасты, енді соғыс жаңа сипатқа көшуде». Мағынасы мүлдем басқа. Бірақ концессия туралы олар бұрын-соңды естімегендер де ұмытып кетті және бәрі де «ойлаудың ең үлкен қателігі болар еді» деп біледі, ал кейбіреулері оны өз өмірінің басты қағидасына айналдырған көрінеді.

Айтпақшы, Лениннің КСРО-дағы бір дәйексөзі ресми

түрде контекстен алынып тасталды. Бұл фраза плакаттар мен баннерлерде жазылды, ол әр мектеп пен университеттің барлық кеңселерінде ілулі тұрды. Әрине, бұл оның әйгілі «Оқы, оқы және оқы... В.И. Ленин» деген сөзі болатын.

Ильич бұл сөйлемді өзінің мақалаларының бірінде жазған кезде, ол мектеп оқушылары туралы тіпті ойлағанда жоқ: «Білімді қоғам адал, заңсыз әдебиетке деген қызығушылықты жоғалтқан кезде, жұмысшылар арасында білім мен социализмге деген құштарлық артып, нағыз батырлар көзге түсуде олар өмірдің қиыншылығы мен фабрикадағы ауыр еңбекке қарамастан – өздерінен саналы социал-демократтарды, «жұмысшы интеллигенциясын» жасап шығару үшін оқуға, оқуға және оқуға ерік-жігер табады.

Дәйексөз - бұл бақшада өсіп тұрған сәбіз емес, оны жұлып алудың қажеті жоқ.

Болады

Егер дәйексөздер сатиралық мақсатта дұрыс қолданылса немесе дәйексөз арнайы «кесілген» болса, оны кесуге болады. «Дерибасовскаяда ауа-райы жақсы, немесе Брайтон Бичта тағы да жаңбыр жауады» фильмінде бір сәт бар: Ленин ескерткішінің позасында Владимир Ильич Ленин ретінде жасырылған орыс мафиясының басшысы: «Мұндай партия бар! Таиландтан келген есірткінің керемет партиясы». Күлкілі, тапқыр және бірден түсінікті, бұл дәйексөз контекстен еш жамандықсыз алынып тасталады.

Бұрын тырнақшаға бөлінген нәрсе қанатты сөз тіркестеріне айналды. Енді ол мәмге айналады (кейбіреулер ана тілін соншалықты жақсы білмейді, сондықтан олар оны бұрмаланған шетелдік сөздермен жасырады – яғни «олар білмейтін тілдерде сөйлейді»).

Керек

Ақылды адамдардың сөздерін қолдану керек. Бірақ оның айтқан айтпағанын тексеру қажет. Бұл туралы В.И.Ленин «Интернетте жазылғанның бәріне сенбеу керек» деп жазды.

Егер күмәндансаңыз, дәйексөзді қолданбаңыз. Күдікті қандай да бір себептермен бір ғана басылым қолданытын «қанатты» сөйлем қозғауы керек. Дәйексөз пингвин емес. Егер бұл қызықты сөз тіркесі болса, онда ол интернетте лезде таралады. Егер ол қанатты болмаса, онда бұл пікір немесе фейк яғни жалған.

Барлық жағдайларда жазбаны сақтаңыз. Бұл сіздің баяндамашының сөздері контекстен тыс алынбағанын дәлелдей аласыз.

Плагият

Болмайды

Ұрлық жақсы емес. Плагият - бұл ұрлық. Сөзді қалтаңызға сала алмайсыз және нанға жаға алмайсыз. Авторлық мәтін - бұл зияткерлік меншік. Оны ақыл-ойы жоқ адамдар ұрлайды.

Бірде әріптестерімнің бірі редактор ретіндегі тәжірибесі туралы айтты. Оның журналисі болды. Бірде ол жазған мақала оған күдік туғызады. Ол интернетте бірнеше сөз тіркестерін теріп көреді. Дәл сол мақала, тек басқа тақырыпта және басқа атпен, басқа басылымда жарияланған. Мен әлі күнге дейін солай болғанына сене алмаймын ...

Алайда... плагият көбінесе жаңалықтар мен оқиғалардың басылымында емес «глянцевый» және басқа да

«шірімейтін» келген уақытта жариялауға болатын танымдық мақалаларда кездеседі. Егер жаңалықтар тез бұзылатын тауар болса, онда «100 метрлік яхта мен майшабақтардың банкасын қалай дұрыс таңдау керек» деген сияқты мақалалар бұл консервілер. Кезінде мен негізінен осындай «консервілерді» шығаратын журналда жұмыс істедім. Бұл жерде бәрі тақырыпта болды. Олар оқиғаны өзгертті және осының бәрі өте жақсы ойластырылды. Тек «консервілерді» айдап шығарды. «Иісте не бастағандай» сезім пайда болды. Редактор барлық жіберілген мақалаларды антиплагиат жүйесі арқылы тексерді.

Ол оны жиналыста, тақырыптар берілген кезде де жасайтынын ескертті. Журналистер дайын материалдарды тапсырғанда жанжал шықты. «Мақалалар» әртүрлі көздерден алынған бөлек бөліктерден қиылған. Журналистер оларды тіпті бір стильде сол күйінде жабыстырған. Бір ханымның мақаласы 75% таза плагиат болды. Мақалалар қайта қарауға қайтарылды

Мүмкін

Бөтен адамдардың мәтіндерін ұрлауға болмайды. Басқа адамдардың идеяларын ұрлау да өте жаман қасиет, бірақ оған заңмен тыйым салынбаған. Егер бұл қандай да бір ғылыми өнертабыс болса, мұндай идеяны патентпен қорғауға болады. Егер бұл мақаланың немесе жаңалықтың тақырыбы болса, егер бұл жаңа ақпараттық жағдай болса, сіз оны құлыптай алмайсыз және дабыл орнатып қорғай алмайсыз, бәрібір оны ұрлап кетеді. Журналистік қауымдастықта бұл тіпті ұрлық деп саналмайды ... Бұқаралық ақпарат құралдарының басым көпшілігі бір-бірінен «көшіреді» - егер олар бәсекелестің арнасынан қызықты нәрсе көрсе, онда өздері де осы

тақырыпты қаузамай бастайды. Мұнда мәселе кім бірінші берді, кім жақсы, толық және қызықты етіп берді? деген сұрақ туындайды. Оқырмандар бүкіл интернетте журналистердің қайсысы жаңалықты бірінші болып айтқанын тексермейтіні түсінікті. Жалпы, егер олар ABC басылымын оқуға дағдыланған болса, онда бұл жаңалық екі сағат бұрын пайда болса да, олар XYZ-ді оқымайды. Оқырмандар үшін 10-15-30 минуттық айырмашылық маңызды. Мақаланы жариялау уақыты маңызды, себебі оны бірінші болып шығарған адам News Mail.ru сияқты көптеген жинақтарға еруге мүмкіндігі бар, сол арқылы олардың сайттарына кездейсоқ адамдар көп келеді. Олардың кейбіреулері тұрақты оқырманға айналуы мүмкін. Бірақ кез-келген жағдайда, бұл трафиктің өсуі туралы, бұл жарнама берушілер үшін тартымдылықты білдіреді.

Керек

«Ақымақтардың ойлары тоғысады» деген идея сәйкес келеді. Сондықтан, бірдеңе жазбас бұрын, оны А.С.Пушкин 1830 жылы сіздің алдыңызда жазған-жазбағанын тексеруіңіз керек. Әйтпесе, бір нәрсені дәлелдеу қиын болады. Әрине, егер сіз әйгілі жазушысыз және белгісіз автормен бірдеңе туралы сөйлескен болсаңыз, онда сізге ештеңе болмайды. Ия, заңға сәйкес мұны жасауға болмайды, бірақ заң бәріне бірдей. Бірақ іс жүзінде бәрі басқаша. 2005 жылы Смоленск жазушысы әйгілі Борис Акунинді плагиат жасады деп айыптады. Сонымен? Ештеңе болған жоқ. Марқұм сатирик Михаил Задорнов өзінің «хатұль мадан» (ғалымның мысығы) туралы әңгімесімен жағымсыз жағдайға тап болды. Бұл әңгімені израильдік орыс тілді жазушы жазып, кейбір журналдарда жариялайды. Задорнов бұл оқиғаны сахнадан шынайы авторға сілтеме жасамай айта бастағанда, дау

шықты. Әйел жеңіске жеткен сияқты (Израильде заңдардың сақталуына және құқықтардың қорғалуына, соның ішінде авторлық құқыққа қол сұғылмайды). Кейінірек Задорнов Израильде мұндай жағдайлар орын алады деп ақтала бастады (иә!) Сонымен, ол сол әйелмен бірдей әңгімелер жазған (шынын айтқанда үндемегені дұрыс еді!).

Әрине, сәйкестік болады. Идеялар шынымен ауада. Мен өзім бірнеше күн бойы ізденген тақырып кенеттен басқа басылымда пайда болды, тіпті мақаланың өзі де менікіндей құрылды. Бұл таза сәйкестік болды, өйткені мен үнсіз ойландым, және мен бұл мақаланың авторымен ешқашан таныс емес едім.

Егер, соған қарамастан, басшылық сізді әріптестерден эксклюзивті тақырыпты ұрлауға мәжбүр етсе, осы әріптесіңізге қоңырау шалыңыз, кешірім сұраңыз, жағдайды түсіндіріңіз. Содан кейін бастықтар өз араларын реттеп алсын.

Сізге бірдене ұрлаудың қажеті жоқ. Сіз жай сұрай аласыз. Басқа басылымдағы әріптестер біздің материалдан дәйексөздерді ұялмастан ұрлаған жағдай болды. Біздің наразылығымызға жауап ретінде олар бәрін өздері жасағандарын айтты. Шын мәнінде, спикердің сөзін редакциялау керек болды. Оның сөзі «бә», «мә» және «ну» деген сөздерге толы болды. Біз сол басылымның редакторына түпнұсқа мен өңделген сөйлемді көрсеткен кезде, ол кешірім сұрап, олардың дыбысы өте нашар жазылғанына және кейбір сөз тіркестерін шығара алмадық деп ақталуға тура келді. «Неге сіздер жазбаны сұрап алмадыңыздар?» деген сұраққа олар жауап бере алмады. Шамасы, оған бұған дейін мұндай өтініштеріне жиі бас тартқан. Ол біреу ақпарат, жазба, байланыс және т.б. бөлісе қоятынына сенбеген сияқты. Қазір мұндай ашкөздік пен құпиялылық сәнде жоқ. Ұрламас бұрын әріптестеріңізден көмек сұрап көріңіз.

ҚР Қылмыстық кодексі

198-бап. Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу

1. Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдалану, сол сияқты авторлық құқық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілерінің контрафактілік даналарын өткізу мақсатында иемдену, сақтау, алып өту немесе дайындау не авторлықты иемденіп алу немесе тең авторлыққа мәжбүрлеу –

сексен айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады.

2. Дәл сол іс-әрекеттер, егер олар айтарлықтай мөлшерде жасалса немесе айтарлықтай залал не автордың немесе өзге құқық иеленушінің құқықтарына немесе заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірсе не бірнеше рет жасалса, –

бір жүз алпыс айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз алпыс сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не қырық тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көзделген:

- 1) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 2) ірі мөлшерде жасалған немесе ірі залал келтірген;
- 3) адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес мың айлық

есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген, қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер –

үш жылдан алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

ҚР Азаматтық кодексі

961- бап. Зияткерлік меншік құқығының объектілері

1. Интеллектуалдық меншік құқығының объектілеріне:

1) интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелері;

2) азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдары жатады.

2. Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелеріне:

1) ғылым, әдебиет және өнер туындылары;

2) эфирлік және кәбілдік хабар тарату ұйымдарының орындаушылығы, қойылымдары, фонограммалары мен хабарлары;

3) өнертабыс, пайдалы үлгілер, өндірістік үлгілер;

4) селекциялық жетістіктер;

5) интегралдық микросызба топологиялары;

6) ашылмаған ақпарат, оның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау);

7) осы Кодексте немесе өзге де заң актілерінде көзделген реттерде интеллектуалдық шығармашылық қызметтің басқа да нәтижелері жатады.

3. Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына:

1) фирмалық атаулар;

2) тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері);

3) тауарлар шығарылатын жерлердің атаулары (шығатын жерін көрсету);

4) осы Кодексте және заң актілерінде көзделген реттерде азаматтық айналымға қатысушылардың, тауарлар мен қызмет көрсетулердің басқа да дараландыру құралдары жатады.

962-бап. Интеллектуалдық меншік объектілеріне құқықтың пайда болу негіздері

Интеллектуалдық меншік объектілеріне құқық оларды құру фактісінің күшімен не осы Кодексте немесе өзге де заң актілерінде көзделген жағдайлар мен тәртіп бойынша уәкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғауды беруі нәтижесінен туындайды.

963-бап. Интеллектуалдық меншік объектілеріне жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтар

1. Интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелерінің авторлары осы нәтижелерге қатысты жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтарға ие болады.

Жеке мүліктік емес құқықтар, оның мүліктік құқығына қарамастан, авторға тиесілі болады және оның мүліктік құқығы басқа тұлғаның интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижелеріне ауысқан жағдайда өзінде сақталып қалады.

2. Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына (бұдан әрі - дараландыру құралдары) арналған құқық иелері осы құралдарға қатысты мүлкітік құқықтарға ие болады

3. Интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесінің авторы болып танылу құқығы (авторлық құқық) жеке мүлкітік емес құқық болып табылады және оған шығармашылық еңбегімен интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесін жасаған адам ғана ие бола алады.

Авторлық құқықты иеліктен айыруға және басқа адамға беруге болмайды.

Егер нәтиже екі немесе одан да көп адамның бірлескен авторлығымен жасалса, олар тең авторлар болып танылады. Тұтастай алғанда туындының тең авторлары болып танылатын адамдар тобы интеллектуалдық меншіктің жекелеген объектілеріне қатысты заң актілерімен шектелуі мүмкін.

971-бап. Авторлық құқықпен қорғалатын туындылар (авторлық құқық объектілері)

1. Авторлық құқық шығармашылық қызмет нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындыларына олардың бағытына, мазмұны мен маңызына, сондай-ақ оларды білдіру әдісі мен нысанына қарамастан қолданылады.

2. Авторлық құқық халыққа таратылған (жарияланған, жарыққа шыққан, басып шығарылған, көпшілік алдында орындалған, көпшілікке көрсетілген), сондай-ақ халыққа таратылмаған туындыларға қандай да бір объективті нысанда:

1) жазбаша (қолжазба, машинаға басылған, нота жазбасы және т.б.);

- 2) ауызша (көпшілік алдында айту, көпшілік алдында орындау және т.б.);
 - 3) дыбыс немесе бейне жазу (механикалық, цифрлық, магнитті, оптикалық және т.б.);
 - 4) бейнелеу (сурет, эскиз, картина, жоспар, сызба, кино, теле, бейне немесе фото кадр және т.б.);
 - 5) көлемдік-кеңістікті (мүсіндеме, модель, макет, құрылыс және т.б.);
 - 6) өзге де нысандарда қолданылады.
3. Осы баптың 1-тармағында аталған белгілері бар және дербес пайдаланылуы мүмкін туындының бір бөлігі (оның атауын, кейіпкерлердің атауларын қоса) авторлық құқық объектісі болып табылады.
4. Авторлық құқық идеялардың, тұжырымдамалардың, принциптердің, әдістердің, жүйелердің, процестердің, жаңалықтардың, фактілердің жеке өздеріне қолданылмайды.

972-бап. Авторлық құқық объектілерінің түрлері

1. Авторлық құқық объектілері мыналар болып табылады:
 - 1) әдеби туындылар;
 - 2) драмалық және музыкалық-драмалық туындылар;
 - 3) сценарийлік туындылар;
 - 4) хореография және пантомима туындылары;
 - 5) мәтінді немесе мәтінсіз музыкалық туындылар;
 - 6) аудио-бейне туындылар, радио туындылар;
 - 7) кескіндеме, мүсін, графика туындылары мен басқа да бейнелеу өнерінің туындылары;
 - 8) қолданбалы өнер туындылары;
 - 9) сәулет, қала құрылысы, дизайн және бау-саябақ өнері туындылары;
 - 10) фотосурет туындылары және фотосуретке ұқсас әдістермен алынған туындылар;

11) географияға, топографияға және басқа ғылымдарға қатысты карталар, жоспарлар, эскиздер, безендірмелер мен үш өлшемді туындылар;

12) ЭЕМ-ге арналған бағдарламалар;

13) өзге де туындылар.

2. ЭЕМ-ге арналған бағдарламаларды қорғау кез келген тілде және кез келген нысанда көрсетіле алатын, оларға негізгі мәтінді және объектілік кодты қоса алғанда, ЭЕМ (оның ішінде операциялық жүйелер) бағдарламаларының барлық түрлеріне қолданылады.

3. Авторлық құқық объектілеріне, сондай-ақ:

1) туынды шығармалар (аудармалар, өңдеулер, аннотациялар, рефераттар, түйіндеулер, шолулар, инсценировкалар, музыкалық аранжировкалар және ғылым, әдебиет пен өнер туындыларының басқа да қайта өңделімдері);

2) жинақтар (энциклопедиялар, антологиялар, деректер базалары) және басқа да іріктелу және (немесе) материалдардың орналасуы бойынша шығармашылық еңбек нәтижесі болып саналатын құрастырылған туындылар жатады.

Туынды және құрастырылған шығармалар оларға негіз болған немесе олар қамтыған шығармалардың авторлық құқық объектілері болу-болмауына қарамастан авторлық құқықпен қорғалады.

973-бап. Авторлық қатынастарды құқықтық реттеу

Авторлық қатынастар осы Кодекспен және авторлық құқық пен сабақтас құқықтар туралы өзге де заң актілерімен, ал оларда көзделген жағдайларда өзге де заң актілерімен реттеледі.

974-бап. Авторлық құқық объектілері болып табылмайтын туындылар

Мыналар авторлық құқық объектілері болып табылмайды:

- 1) ресми құжаттар (заңдар, сот шешімдері, заң шығару, әкімшілік, сот және дипломатиялық сипаттағы өзге де мәтіндер), сондай-ақ олардың ресми аудармалары;
- 2) мемлекеттік рәміздер мен белгілер (жалаулар, елтаңбалар, ордендер, ақша белгілері және өзге де мемлекеттік рәміздер мен белгілер);
- 3) халық шығармашылығының туындылары;
- 4) ақпараттық сипаттағы оқиғалар мен фактілер туралы хабарлар

976-бап. Авторлық құқықты қорғау белгісі

1. Айрықша авторлық құқық иесі өз құқықтары туралы мәлімдеу үшін туындының әрбір данасына салынған және үш элементтен:

- 1) қоршауға алынған латынша «С» әрпімен;
- 2) айрықша авторлық құқықтар иесінің есімінен (атауынан);
- 3) туындының бірінші жарияланған жылынан тұратын авторлық құқықты қорғау белгісін пайдалануы мүмкін.

2. Егер өзге дәлел болмаса, қорғау белгісінде көрсетілген адам айрықша авторлық құқықтың иесі болып саналады.

977-бап. Автордың жеке мүліктік емес құқықтары

1. Туынды авторының мынадай жеке мүліктік емес құқықтары болады:

- 1) туынды авторы ретінде танылу және оны пайдалану кезінде осы туындыға басқа адамдардың авторлығын

тануды болғызбайтын нақ осындай тануды талап ету құқығы (авторлық құқық);

2) туындыны өз атынан, бүркеншік атпен немесе жасырын атпен пайдалану құқығы (авторлық атқа құқық);

3) өз туындысына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге және оның атауын қоса алғанда, туынды жарық көргенде, көпшілік алдында орындалғанда немесе өзге түрде пайдаланылғанда автордың келісімінсіз кімнің болса да өзгерістер мен толықтырулар енгізуінен туындыны қорғау құқығы (туындыға қол сұқпаушылық құқығы).

Автордың келісімінсіз оның туындысын шығарғанда безендірулер, алғысөздер, соңғысөздер, түсініктемелер немесе қандай да болсын түсіндірмелер беруге тыйым салынады.

Автор қайтыс болғаннан кейін оның туындысын қол сұғушылықтан қорғауды өсиетте көрсетілген адам, ал мұндай нұсқау болмаған жағдайда - автордың мұрагерлері, сондай-ақ заң актілеріне сәйкес авторлық құқықтарды қорғау жүктелген тұлғалар жүзеге асырады.

4) қызметтік міндеттерін немесе жұмыс берушінің қызметтік тапсырмасын орындау тәртібімен жасалған, туындыларды қоспағанда, туындыға белгісіз адамдар тобының қол жеткізуіне жол ашу құқығы (халыққа жария ету құқығы).

2. Автор туындыны халыққа тарату туралы бұрын қабылдаған шешімінен бас тартуға құқылы (кері қайтарып алу құқығы), бұл жағдайда жоғалтылған пайдасын қоса алғанда, пайдаланушыға осындай шешім арқылы келтірілген залал өтелуі керек. Егер туынды халыққа жария болып кетсе, автор оны кері қайтарып алатыны туралы көпшілікке хабарлауға міндетті. Бұл орайда ол туындының бұрын әзірленген даналарын өз есебінен айналыстан алып тастауға құқылы.

Осы тармақтың ережелері қызметтік туындыларға қолданылмайды.

3. Автордың біреумен келісімі немесе автордың жеке мүліктік емес құқықтарын жүзеге асырудан бас тартуы туралы арызы маңызсыз болады.

978-бан. Автордың мүліктік құқықтары

1. Авторға туындыны кез келген нысанда және кез келген әдіспен пайдалануға айрықша құқықтар беріледі.

2. Автордың туындыны пайдалануға айрықша құқықтары мынадай әрекеттерді жүзеге асыру, жүзеге асыруға рұқсат беру немесе тыйым салу құқығын білдіреді:

1) туындыны қайта жаңғыртуына (қайта жаңғырту құқығы);

2) туындының түпнұсқасын немесе даналарын кез келген әдіспен таратуына: сатуына, айырбастауына, прокатқа (жалға) беруіне, өзге де операциялар, оның ішінде ашық ақпараттық-коммуникациялық желіде операциялар жасауына (тарату құқығы);

3) туындыны көпшілік алдында көрсетуіне (көпшілікке көрсету құқығы);

4) туындыны көпшілік алдында орындауына (көпшілік алдында атқару құқығы);

5) жалпыға бірдей мәлімдеу үшін эфирге немесе кабель арқылы хабарлауды қоса алғанда туындыны көпшілікке хабарлауына (көпшілікке хабарлау құқығы);

6) туындыны эфирге беруіне (радио және теледидар арқылы тарату), оның ішінде туындыны кабель немесе спутниктік байланыс арқылы таратуына (эфирге хабарлау құқығы);

7) туындыны аударуына (аудару құқығы);

- 8) туындыны қайтадан жасауына, аранжировкалауына немесе басқаша түрде өңдеуіне (өңдеу құқығы);
 - 9) қала құрылысы, сәулет, безендіру жобасын іс жүзіне асыруына;
 - 10) заңнамалық актілерге қайшы келмейтін өзге де әрекеттерді жүзеге асыруына.
3. Алып тасталды - ҚР 07.04.2015 № 300-V (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) Заңымен.
 4. Егер заңды түрде жарияланған туындының даналары оларды сату арқылы азаматтық айналымға енгізілсе, онда Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, оларды одан әрі таратуға автордың келісімінсіз және авторлық сыйақы төленбестен жол беріледі.
 5. Туынды кіріс келтіру мақсатымен сатылғандығына не оны сату бұған бағытталмағандығына қарамастан, пайдаланылған деп саналады.
 6. Туындының (өнертабыстардың, өзге де техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық және т.б. шешімдердің) мазмұнын құрайтын ережелерді іс жүзінде қолдану туындыны авторлық құқық мағынасында пайдалану болмайды

980-бан. Қазақстан Республикасының аумағында авторлық құқықтың қолданылуы

1. Қазақстан Республикасының аумағында алғаш рет жарияланған немесе жарияланбаған, бірақ түпнұсқасы қандай болса да объективті нысанда оның аумағында болған туындыға авторлық құқық Қазақстан Республикасының аумағында қолданылады. Бұл жағдайда автор және (немесе) оның мұрагерлері, сондай-ақ автордың басқа да құқықтық мирасқорлары өздерінің

азаматтығына қарамастан авторлық құқық иесі болып танылады.

2. Туындысы шет мемлекет аумағында алғаш рет жарияланған немесе қандай болса да объективті нысанда болған Қазақстан Республикасы азаматтарының да, сондай-ақ олардың құқықтық мирасқорларының да авторлық құқығы танылады.

3. Халықаралық шарттарға сәйкес авторлық құқықты қорғау құқық иесіне берілген жағдайда туындының шет мемлекет аумағында жариялану фактісі тиісті халықаралық шарттардың ережелеріне сай анықталады.

4. Қазақстан Республикасының аумағында туындыны қорғау мақсатында туындының авторы туынды алғаш рет аумағында қорғауға алынған мемлекеттің заңы бойынша анықталады.

981-бап. Авторлық құқықтың қолданыла бастауы

Туындыға авторлық құқық оның жариялануына қарамастан туындыға үшінші тұлғалардың қабылдауына қолайлы объективті нысан берілген кезден бастап қолданыла бастайды. Ауызша туындыға авторлық құқық оны үшінші тұлғаға хабарлаған кезден бастап қолданылады.

Егер туынды осы Кодекстің 980-бабының қолдануына келмейтін болса, мұндай туындыға авторлық құқық, егер ол Қазақстан Республикасында жүзеге асырылса, туынды алғаш рет жарияланған кезден бастап қорғалады.

982-бап. Авторлық құқықтың қолданылу мерзімі

1. Авторлық құқық автордың бүкіл өмірі бойына және ол қайтыс болғаннан кейін, автор қайтыс болғаннан кейінгі келесі жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде, жетпіс жыл бойы күшінде болады.

2. Бірлесіп шығарылған туындыға авторлық құқық серіктес авторлардың бүкіл өмірі бойына және басқа да серіктес авторлардың ең соңғысы қайтыс болғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады.

3. Бүркеншік атпен немесе жасырын атпен алғаш рет жарыққа шыққан туындыға авторлық құқық туынды жарыққа шыққаннан кейінгі жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Егер көрсетілген мерзім ішінде жасырын немесе бүркеншік ат ашылса, осы баптың 1-тармағында белгіленген мерзім қолданылады.

4. Осы баптың 1-тармағында көрсетілген мерзім ішінде авторлық құқық автордың мұрагерлеріне тиесілі болады және мұрагерлік бойынша ауысады, автормен, оның мұрагерлерімен және одан кейінгі құқықтық мирасқорларымен шарт бойынша құқық алған құқықтық мирасқорларына тиесілі болады.

5. Автор қайтыс болғаннан кейін отыз жылдың ішінде алғаш рет жарыққа шыққан туындыға авторлық құқық туынды жарыққа шыққаннан кейінгі жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде ол жарыққа шыққаннан кейінгі жетпіс жыл бойы күшінде болады.

6. Авторлық, автордың есімі және туындыға қол сұқпаушылық мерзімсіз қорғалады.

983-бап. Туындының қоғам игілігіне ауысуы

1. Туындыға авторлық құқықтың қолданылу мерзімі біткеннен кейін ол қоғамның игілігіне айналады.

2. Қоғамның игілігі болып табылатын туындыларды кез келген тұлға авторлық сыйақы төлеместен еркін пайдалана алады. Бұл орайда авторлық құқық, автор есіміне құқық және туындыға қол сұқпаушылық құқығы сақталуға тиіс.

Ойдан шығарылған пікірлер

Болмайды

Жақында журналистикада жанжал туындады. 10 жыл бойы беларуссиялық журналист болмаған жоқ сарапшыға сілтеме жасап, одан пікір алып келген. Шын мәнінде, кез-келген журналист кез-келген тақырыпқа кез-келген пікір айта алады, кейде кейбір «сарапшылардан» кем түспейді. Бірақ 10 жыл ішінде журналист сілтеме жасаған адамдар өмірде жоқ екенін ешкім қалай түсінбеді? Беларусь, әрине, үлкен ел, бірақ басқа журналистер жақсы спикерге қызығушылық танытпай және оны іздемеген бе? Сарапшы жұмыс істейтін ұйымға бір рет қоңырау шалынса, бәрі белгілі болады. Қазақстанда мұндай тірлік өтпейтін еді. Біздің журналистер жақсы сарапшыларды бағалауды біледі (мүмкін олар аз болғандықтан болар?) Бірде-бір сарапшы олардың назарынан тыс қалмайды. Бұл жерде қазақстандық журналистердің бір-бірімен спикерлердің контактілерін ықыласпен бөлісетіндігі туралы айтпағанның өзінде.

Иә, бұған заңмен тыйым салынбаған. Егер түсініктеме-лер басқа адамдардың ар-намысына және беделіне әсер етпесе немесе қасақана жалған ақпарат бермеген болса, онда мұндай журналисті тек жалпы айыптау арқылы жазалауға болады.

Бұл, әрине, экстремалды нұсқа. Қуанышқа орай, бұл сирек кездеседі. Бірақ ескеретін кішігірім жайттар бар. Журналист қандай да бір сөйлемді естімеді немесе диктофондағы жазба дұрыс жазылмады. Түсініктеме қысқа оны жазбай-ақ еске сақтап алам деп шештіңіз. Есте сақтау - бұл өте күлкілі нәрсе! Нәтижесінде толыққанды пікірдің орнына қандай да бір мағынасыздық пайда болуы мүмкін.

Кейде журналистер «қарапайым адамдар» мен олардың пікірлерін ойдан шығарады. Бұған да тыйым салынбайды. Бірақ бұлай жасауға, оқырмандарға өтірік айтуға болмайды.

Болады

Спикердің атын өзгертуге болады (егер ол сарапшы болмаса, әрине). Қарапайым адамдар көп нәрсені айта алады, бірақ олардың есімдері баспасөзде пайда болғанын қаламауы мүмкін. Оларды «ақпарат көздері» деп атауға әрдайым бола бермейді. Бұл жағдайда сіз басқа ат беріп, алынған ақпаратты пайдалана аласыз.

Спикерге жауап жазуға бола ма? Өкінішке орай, иә. Мен бір медициналық журналда жұмыс істеген кезде, әр нөмірде бірнеше рет сұхбаттасуға тура келген дәрігерлер: «сіз журналиссіз ғой, бәрін өзіңіз жаза салыңыз!» деді. «Мен дәрігер емеспін ғой» дегенім, әдетте, оларға әсер етпеді. Содан кейін мен осы сарапшыларға мәтінді көрсеттім, бірақ олар тіпті өңдемеді. Бұл қорқынышты...

Керек

Нағыз спикерлерден нақты пікірлер алу керек. Спикерлер өте көп. Сіз кез-келген мекемеге қоңырау шалып, олардың баспасөз қызметімен қалай байланысуға болатындығын немесе жағдайға түсініктеме бере алатындығын сұрай аласыз. Әріптестерден сарапшылардың байланыстарын бөлісуді сұрайсыз.

Сіз сарапшыларды шетелден таба аласыз (оны ғылыми немесе мемлекеттік мекемелердің ресми сайттары арқылы. Ешқашан әлеуметтік желілерден іздемеңіз! Менде әлеуметтік желіде өзімнің ішек теориясының сарапшысымын деп жаза аламын). Әлеуметтік желілер

арқылы сіз нақты адамдарды іздей аласыз, егер сіз бұл адам шынымен өзін көрсететін адам екенін білсеңіз.

Егер сізге «ұжымдық ақыл-ойды» қолдану керек болса, онда олардың барлық сөздері диктофонға немесе видеоға жазылуы керек. Бұл мақалада 10 сақалды мен жергілікті тұрғын Маша Иванова бар. Соғта, егер бірдеңе болса, олардың нақты дауыстары қажет болады.

Қате аударма

Болмайды

Google-ге және жалпы барлық автомат аудармашыларға сенбеңіз! Егер сіз шет тілін жетік білсеңіз және түпнұсқа мен автоматты «аударманың» сәйкестігін тексере алсаңыз ғана оны қолдануға болады. Айталық, «руководство» сөзі құрылғының нұсқаулығы, әрі бір компанияның топ-менеджментін де білдіруі мүмкін екенін түсінетін жасанды интеллект дамымаған. Орыс тілінде (және тек орыс тілінде ғана емес) көп мағыналы сөздер көп.

Егер сіз айтылғанның мағынасын түсінбесеңіз, аударманы түспалдап ойдан шығармаңыз. Бірде менің бастығым «аудармашы» арқылы шетелдіктен алған сұхбатты (раскодировать) қағазға түсіріп жазып беруімді сұрады. Аударма дәйекті, синхронды емес еді. Мен түпнұсқа мен «аударманы» жақсы естідім.

«Аудармашы» деген адам журналистің сұрақтарына жай ғана жауап берді, ал оның жауаптары спикердің сөзімен байланыспай, кейде жауабына қарама қайшы болды. Әрине, мұндай «аударманы» елемеуге және түпнұсқамен жұмыс істеуге тура келді. Газеттің нөмірі шыққаннан кейін әлгі ханым қоңырау шалып, шу шығарды. Оған мамандарды тартып, кімнің аудармасы дұрыс екенін салы-

стыруды ұсынған кезде ол әп-сәтте тынышталып, оның ашуы басылды.

Аударма қателері барлық елдерде және барлық деңгейде кездеседі. Бірде халықаралық форумда немесе жоғары деңгейдегі конференцияда ағылшын тілінде сөйлейтін аудармашы «А воз и ныне там!» деген тіркесті аударма алмады. Аудармашы бұл мақал екенін білмеді, мұндағы «воз» - ДДҰ - Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы емес «арба» дегенді білдіреді».

Аудармашы: «Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы жағдайды түзету үшін ештеңе істемейді» деп аударған. Жанжал болып ДДҰ наразылық білдірді. Тек кейін жағдайды сараптаған кезде бұған қате аударма кінәлі екенін белгілі болды.

Ешқашан тілдескіш (разговорник) сөздіктерді пайдаланбаңыз. Мен осы тілдескіш құралдың қолданылуын мүлдем түсінбеймін. Ол жерден қандай-да бір сөз тіркесін оқи алдыңыз делік. Егер сіз осы тілді білмесеңіз, оның жауабын қалай түсінесіз?

Болады

Егер сіз білмейтін тілде мәтін немесе дыбыс болса, сіз әрқашан осы тілді білетіндерге жүгіне аласыз. Әлемде 200 адам сөйлейтін, жойылып бара жатқан тілдегі мәтінді кездестіру мүмкіндігі нөлге тең. Иә, мүмкін, бұл үшін сізге ақша төлеуге тура келеді. Бірақ бұл тығырықтан шығудың жалғыз жолы.

Журналист шетел тілін жетік біледі, бірақ түсінбейтін өте қиын сөйлемде «сүрінетін» жағдайлар болады. Мұндай жағдайлар үшін multitrans.ru сайтында форум бар. Бұл сөздікте тек сөздер ғана емес, сонымен қатар тақырып бойынша сұрыпталған сөз тіркестері бар, сол жерден бәрін таба аласыз. Бірақ егер бұл көмектеспесе, форум сізге көмектеседі.

Бірде мен шоу-бизнес жаңалықтарын аударып, «Beam me up, Scotty. There is no intellect here» деген сөйлемге келгенде сүрінгенім бар. Форумда олар маған аудармамен көмектесіп қоймай, телешоуларға, фильмдер мен кітаптарға миллион сілтеме жіберді.

Маған австриялық прокуратураның баспасөз қызметіне қоңырау шалу керек болды. Сұхбаттасушы менің тілімді бұрап немісше жабайы орыс акцентімен айтқан сөздерімді естігенде өзін әрең ұстады. «Ich will sprechen mit der Pressesprecher. Sprehen Sie... English?». Жолым болғанда, австриялықтар ағылшын тілін өте жақсы біледі, біз тез сөйлестік.

Керек

Тілдерді үйрену керек. Тіл білу мүмкіндікті айтарлықтай кеңейтеді. Сіз шетелдік ақпарат көздерін қауіпсіз пайдаланасыз. Шетелдік спикерлермен сөйлесе аласыз. Ақыр соңында сіз шетелдік басылымға жұмысқа орналасып, көп ақша таба аласыз.

Курстарға барудың қажеті жоқ, репетитор жалдауға болады, өз бетімен оқуға болады. Менің ойымша, тілдерді үйренуге арналған ең жақсы ақысыз ресурс – бұл Duolingo сайты (веб-сайттың телефон қосымшасы да бар). Бірақ мұнымен ұзақ уақыт, байыпты және жүйелі түрде айналысу керек. Егер күніне 15 минутты сабаққа бөлсеңіз, сіз, әрине, тілді үйрене аласыз, бірақ бұл ұзаққа созылады.

Тіл үйренуге күніне кем дегенде жарты сағат уақыт бөлсеңіз (күн сайын!) - оңтайлы болар еді. Адам қажетті концентрацияны 45 минуттан артық сақтай алмайды. Сондықтан 30-40 минут жеткілікті болады. Әйтпесе сіз: «Мен өзіме француз тілін 10, жақсы, 15 жылда үйрену туралы мақсат қойдым», десеңіз сізде бұл үшін 15 жыл уақыт бар ма? Егер бар болса, онда бәрі жақсы, асықпаңыз.

Тағы не істеуге болмайды?

Жасырын жазба жүргізуге болмайды.

Бір кездері танымал болған «жасырын камераға жазу» қазір үлкен қиындықтарға әкелуі мүмкін. Тыңшылықтың ғажайып техникасы саналатын диктофон, бейнекамера, флэшка, оттық (зажигалка) және т. б. алуға кеңес бермейміз. Бұл заңсыз. Мұндай құрылғыны сатып алудың бір ғана әрекеті жауапқа тартылуға негіз болуы мүмкін.

Иллюзияға берілудің қажеті жоқ - мұндай камерамен дұрыс видео түсіру мүмкін емес. Мұндай камерамен шенеуніктің параны қалай алатынын немесе оның кеңсесінің төбесі қандай екені қалай видеоға түсіп жатқанын ешқашан біле алмайсыз. Мұндай камералардағы микрофонның сезімталдығы сондай, сізге өте жақын тұруға тура келеді. Ал егер сіз жақын тұрсаңыз, ол қарсы алдыңыздағы адамның кеудесін қурткасын түсірмесе басқа нені түсіреді? Сондықтан көңіліңіз түспесін мұндай камералардың пайдасы шамалы.

ҚР қылмыстық кодексі

399-бап. НАқпаратты жасырын алудың арнайы техникалық құралдарын заңсыз дайындау, жасау, иемдену, өткізу немесе пайдалану

1. Ақпаратты жасырын алудың арнайы техникалық құралдарын заңсыз дайындау, жасау, иемдену, өткізу немесе пайдалану –

екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен немесе ірі мөлшерде жасалған дәл сол іс-әрекеттер –

төрт мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер –

үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

ТЖ, полиция, жедел жәрдем жұмысына кедергі жаса

Біз жұмыс істейміз өте маңызды оқиғаларды баяндаймыз. Мен мұның бәрін түсінемін. Бірақ жедел жәрдем, өрт сөндірушілер, құтқарушылар, полиция қызметкерлері де ерігіп жүрген жоқ. Бұлар бір-біріне кедергі жасамау керек. Бұл өте маңызды.

Мен бір рет осы ережені бұздым. Жел үрлеудің салдарларын жою туралы жазбақ болып, пресс-турмен Медеуге бардық. Бір кезде үлкен діңгектерді аралаған жұмысшылар кегли ойнай бастады... Адам бойынан бірнеше есе үлкен түбірлер бетонмен қоршалған жерге жоғарыдан лақтырылғанын көрдік. Бөренелер майға түскен ыстық пышақ тәрізді түсіп жатты. Бізге қарай да бөренелер ұша бастады. Қаша бастадық. Телевидениеден келген аяқтарына биік өкше топли киген қыздар таудың бұралаң жолдарымен қаша жөнелді. Операторлар камералары мен штативтерін ала салып оларда жүгірді. Барлығы қорқып кетті. Ұшқан бөрененің астына түсу - өлу деген сөз. Тірі қалудың ешқандай мүмкіндігі жоқ. Мен бәрінің қанша-

лықты әдемі жүгіріп бара жатқанын көріп, оны суретке түсіру үшін жолдың арғы бетіне қарай ұмтылдым. Екінші жақтан, көлбеу бөрене бізге қарай құлап келеді. Мұны көрген Төтенше жағдайлар департаменті қызметкерінің қалай жүрегі ұстап қалмағанын білмеймін. Шамасы, көп жылдық тәжірибе мен байыпты дайындық әсер етті. Бөрене тура ұшып жанымнан өтіп кетеді, мен өте құнды кадр жасаймын деп ойладым. Кадрға түсірдім. Бірақ бөрене аударылды. Сол сәтте бағанағы қызық көрінген көз алдымдағы сурет жоқ болды. Мен тек бөренеден қалай жалтару туралы ойладым. Мен бұл тәжірибені қайталамауға кеңес беремін. Жолым болғанда тірі қалдым. Егер бәрі басқаша болғанда онда барлық БАҚ қайғылы жаңалықты (жаңалық болғанда қандай!) таратып жататын еді. ТЖК қызметкерлері ештеңеге кінәлі болмас еді.

Содан бері мен өз іс-әрекеттерімді мұқият ойластырып, басқаларға кедергі келтірмей жұмыс істеуге тырысамын.

Алауыздықты, өшпенділікті қоздыру, соғысқа шақыру және есірткіні насихаттау

Салыстырмалы түрде жақында Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 174-бабында «қозу» деген сөз «қоздыру» болып өзгертілді. Іс жүзінде өзгергені аз. Бапты халықаралық және ұлттық сарапшылар тым түсініксіз деп сынға алады. Соған қарамастан, заң - бұл заң! Сондықтан этносаралық, конфессияаралық қатынастарды, сондай-ақ қақтығыстарды әлеуметтік негізде жазғанда өте мұқият болу керек. Әрине, бұл тақырыптардан аулақ болу мүмкін емес, үнсіз қалу мәселені шешпейді, сондықтан жазыңыз, бірақ қоздырмаңыз!

Бұл ым, метафора, әзіл тағы басқа да шығармашылық әдістерді қолдануға болатын тақырып емес. Мұндай нәрселер өте субъективті түрде қабылданады. Сондықтан,

кез-келген қақтығыстар туралы айтатын болсақ, мүмкіндігінше фактісі көп, эмоциясы аз болуы қажет. Егер сіз жазып отырған адамдардың ұлты оқиғаға қатысы болмаса, онда ұлтын айтпай-ақ қойған жөн. Террористер. Бұлар ұлты, отаны, өткені, болашағы жоқ адамдар. Егер сіз ұлттық жабдықтарды көрсетсеңіз, онда бейбіт адамдар арасында арандатушылыққа тіпті ұлтаралық қақтығысқа жеткізетін дауға себеп болуыңыз мүмкін. Жалынды жағу өте оңай, оны сөндіру кейін қиын болады.

Егер сіз қандай да бір діни-сенімнің жақтаушысы немесе жалпы атеист болсаңыз, басқа діндегілерге сектант, кертартпа және т.б. деп айдар тағудың қажеті жоқ. Біздің елімізде, бүкіл өркениетті әлемде, ар-ождан бостандығы бар. Бұл басқа діни-сенімге төзімділікті білдіреді. Былайша айтқанда, эпитеттер аз, фактілер көп болуы керек!

Есірткіні насихатымен де дәл осылай. Мысалы, журналист әлеуметтік желілерден қала орталығындағы өте зиянсыз жарнамалық билбордтарда есірткі саудагерлерінің бетіне апаратын QR-код немесе сілтеме бар екенін біледі делік. Әлеуметтік желі қолданушысы тіпті фотосурет орналастырады. Егер бұл суретті QR кодымен және сілтемесімен бірге жарияласаңыз, бұл жарнама бола ма? Қалай болғанда да, бұл тақырыпқа онша қызығушылық танытпаған адамдардың көпшілігі сілтемеге таза қызығушылықпен кіреді. Кез-келген еліруді ұнататындар үшін бұл жай сыйлық болады - олар қажеттерін қайдан сағып алу керектігін БАҚ-тан немесе көрсетілген мекен-жайдан біледі. Не істеу керек? Сілтемелер мен күдікті QR кодты бояп тастау керек.

ҚР Қылмыстық кодексі

174-бап. РӘлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қоздыру

1. Әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қоздыруға, азаматтардың ұлттық ар-намысы мен қадір-қасиетін не діни сезімдерін қорлауға бағытталған қасақана әрекеттер, сол сияқты азаматтардың дінге көзқарасы, тектік-топтық, ұлттық, рулық немесе нәсілдік қатыстылығы белгілері бойынша олардың айрықшалығын, артықшылығын не толыққанды еместігін насихаттау, егер бұл іс-әрекеттер жария немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып, сол сияқты әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты насихаттайтын әдебиетті немесе өзге де ақпарат жеткізгіштерді дайындау немесе тарату жолымен жасалса, –

екі мыңнан жеті мыңға дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшеріндегі айыппұл салуға не екі жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Адамдар тобы, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған немесе бірнеше рет жасалған немесе күш қолданумен не оны қолдану қатерін төндірумен ұласқан, сол сияқты адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып не қоғамдық бірлестік лидері жасаған, оның ішінде шетелдік көздерден алынған қаражат пайдаланыла отырып жасалған дәл сол әрекеттер –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, қылмыстық топ жасаған не ауыр зардаптарға әкеп соққан іс-әрекеттер –

белгілі лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, он екі жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

183-бан. Бұқаралық ақпарат құралдарында экстремистік материалдарды жариялауға рұқсат беру

Ұлттық, рулық, нәсілдік, әлеуметтік және діни араздықты тұтандыруға бағытталған, тектік-топтық айрықшалықты, соғысты насихаттайтын, билікті күштеп басып алуға, билікті күштеп ұстап тұруға, мемлекеттің қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге немесе конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге, сол сияқты Қазақстан Республикасының аумақтық тұтастығын бұзуға шақыруды қамтитын мәліметтер мен материалдарды баспа беттерінде және басқа да бұқаралық ақпарат құралдарында жариялауға рұқсат беру –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не елу тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

299-1-бан. Есірткі, психотроптық заттарды немесе сол тектестерді, прекурсорларды насихаттау немесе заңсыз жарнамалау

1. Есірткі, психотроптық заттарды немесе сол тектестерді, прекурсорларды насихаттау немесе заңсыз жарнамалау –

үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Мынадай:

- 1) алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған;
- 2) бірнеше рет;
- 3) білім беру ұйымдарында, сондай-ақ адамдар көп жиналатын объектілерде;
- 4) бұқаралық ақпарат құралдарын немесе электрондық ақпараттық ресурстарды пайдалана отырып;
- 5) қызмет бабын пайдалана отырып жасалған дәл сол әрекеттер –

үш жылдан алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады

Сотта бұзақылық жаса

Соттың өзіне тән ережелері бар. Кейде олар сот процесінде журналистің (көбінесе - оператор және фотограф) жұмысын қиындатады, бірақ сот процестері баспасөз конференциясы емес және журналистер ол жерде негізгі адам емес. Егер журналистер сот залына жіберілсе, онда олар судьяға да, тараптардың ешқайсысына да, адвокаттарға да, прокурорларға да, куәгерлерге де келдіргі келтірмеу керек.

Журналистке салынатын тыйым көп емес. Олардың реті мынандай:

- сот отырысы басталғаннан кейін залға кіре алмайсыз (өзіңіз кінәлісіз, уақытында келіңіз);
- сот отырысы аяқталғанға дейін шыға алмайсыз (егер

өзіңізді жаман сезінсеңіз, судьямен байланысып кетуге рұқсат сұрай аласыз, өйткені өзіңізді жаман сезініп тұрсыз. Бірақ сіз қайтып кіре алмайсыз);

- сот отырысы кезінде бөлмеде телефонмен немесе біреумен сөйлесуге болмайды;

- залда жүруге болмайды;

- сұрақ қоюға болмайды;

- өз пікіріңізді, наразылығыңызды, ашуыңызды және т.б. дауыстап айтуға болмайды;

- суретке түсіруге қарсы екендіктерін айтқан процеске қатысушыларды суретке және видеоға түсіруге болмайды;

Жалпы, сіз уақытында келіп, бір жерде тыныш отыруыңыз керек. Немесе судья видео түсіруге рұқсат берсе, бейнекамерамен тұрыңыз керек.

Әрине, сіз сотты құрметтемеу туралы айыптауларға тап болуыңыз мүмкін (бірақ мұны ешқашан жасамағаныңыз абзал). Ал судья журналисті сот залынан қуа алады. Егер журналист шынымен бірдеңені бұзған болса, бұл әрдайым бола бермейді. Мұның бәрі судьяның «жеке сеніміне» байланысты. Ал егер судья айыпталушының «қолдау тобы» емес, дәл сол жерден бұқаралық ақпарат құралдарының өкілі айқайлағанына сенімді болса, мәселенің ара жігін ажыратып жатқысы келмесе бәрін залдан шығарып жібере салады, онда сіз ештеңе істей алмайсыз, тек судьяның бұл әрекетіне шағым жазу ғана қалады.

ҚР Қылмыстық кодексі

410-бап. Сотты құрметтемеу

1. Сот талқылауына қатысушыларды қорлаудан көрінген, сотты құрметтемеу –

бір жүз алпыс айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз алпыс сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не қырық тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

2. Судьяны және (немесе) алқабиді қорлаудан көрінген дәл сол іс-әрекет –

екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не елу тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

Тағы не істеуге болады және не істеу қажет?

Ақпаратты сұрауға және талап етуге болады. Егер журналист қоғам үшін маңызды ақпарат алмаса, оны одан басқа кім жасайды?

Сіз сұрау салуыңыз керек, баспасөз хатшыларына, ше-неуніктерге қоңырау шалып, ресми сауалдарды жолдап, уақытылы жауап бермейтін болса, баспасөз қызметін «тарту» керек.

Сұрау жіберіп осымен бітті деп жайбарақат қалсаңыз – онда жауап ала алмайсыз деген сөз. Немесе мерзімі өткен кезде жауап аласыз.

Өкінішке орай, көптеген баспасөз қызметтері егер сіз ұзақ уақыт үндемей жүрсеңіз, олар сұрақтарға жауап бермесе журналист ұмытып кететініне сенімді. Бұл уақыт аралығында тақырып өзектілігін жоғалтады. Егер журналист қоңырау шалмаса, жазбаса оған шынымен ақпарат керек емес деген сөз.

Не істеу керек? Бірден айтайын: бопсалау – бұл қыл-

мыстық жауапкершілік. Бірақ сіз баспасөз хатшысына оның әрекетсіздігі қандай салдарға әкелуі мүмкін екенін түсіндіре аласыз. Мысалы, «Үш күн бойы жасырынып, сұрақтарға жауап бермегеніңізді жазғым келмейді» деген сөз - бұл шантаж емес.

Баспасөз қызметінен ақпаратты күштегендей ғып «тартып» алуға ешкім тыйым салмайды. Кейде жүйелі түрде, аптасына екі-үш рет ұйымның бірінші басшысының атына «Осындай күні біз сұраныс жібергенімізді сіздің еске саламыз ...

Біз сізден Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген бұқаралық ақпарат құралдарының сұрауына жауап беру мерзімдерінің бұзылу себебін көрсетуіңізді сұраймыз», «Сізге бесінші рет еске саламыз... Алдыңғы еске салғыштар осындай нөмірге (осындайдың бастапқы нөміріне), осындай күні жіберілген ... яғни қолданыстағы заңнамаға сәйкес сіз осындай күні жауап беруіңіз керек еді» деген мазмұндағы ресми хаттар жіберуге болады.

Заңмен белгіленген жауап беру мерзімі өткен соң баспасөз хатшысының қалалық және мобильді нөмірлеріне қоңырау шалып, барлық мессенджерлеріне, әлеуметтік желіде жаза аласыз. Сіз өзіңіздің парағыңызда жазба (пост) жазып, пресс-секті белгілейсіз. Оның бетіндегі кез-келген жазбаның астында пікір қалдырып, ол жұмыс істейтін ұйым мен компанияны белгілеуіңізге болады.

Жауаптар қандай мерзімде берілуі тиіс? Егер журналист ресми хабарламада айтылған нәрсені нақтылауға тырысса, онда екі күн. Бірақ мұнда баспасөз қызметінде әртүрлі себептермен жауап дайындау үшін уақыт қажет болса, оны 15 күнге дейін ұзартуға болады.

Егер сұрау салу ресми хабарламаларда болмаған тақырыпқа қатысты болса, онда заңда «сұраққа жауап, егер

сұрақта өзгеше көрсетілмесе, ол келіп түскен күнінен бастап жеті жұмыс күні ішінде келіп түскен сұрау салу тілінде ұсынылады» деген өте күрделі тұжырым бар. Сондықтан ақылға қонымды мерзімді батыл көрсетіңіз. Әрине, айлакер баспасөз қызметі мұнда 15 жұмыс күніне дейін ұзарта алады, бірақ содан кейін ол бұл туралы ресми түрде ескертуі керек.

ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңы

18-бап. Ресми хабарлар

1. Ресми хабар ауызша немесе жазбаша нысанда, оның ішінде электрондық құжат түрінде таратылуы мүмкін.

Ресми хабарды ауызша нысанда тарату ақпарат иеленушінің басшысының немесе осыған уәкілеттік берілген лауазымды адамының көпшілік алдында сөз сөйлеуі арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Ресми хабарды жазбаша нысанда, оның ішінде электрондық құжат түрінде таратқан кезде, оған ақпарат иеленушінің басшысы немесе осыған уәкілеттік берілген лауазымды адамы қол қоюға (электрондық құжат жағдайында – электрондық цифрлық қолтаңбамен куәландырылуға) тиіс.

2. Ресми хабар бұқаралық ақпарат құралдарына олардың меншік нысанына және тиесілілігіне қарамастан, тең шарттарда беріледі.

3. Бұқаралық ақпарат құралының берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі жазбаша сұрау салуына ақпарат иеленуші сұрау салу тіркелген күннен бастап екі жұмыс күнінен кешіктірмей жауап ұсынуға не оны ұсыну мерзімін немесе уәжді бас тартуды көрсете отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған тәртіппен жауап беруге міндетті.

Қосымша зерделеу мен тексеруді талап ететін, берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі жазбаша сұрау салуға қарау мерзімін ақпарат иеленушінің басшысы күнтізбелік он бес күннен аспайтын мерзімге бір мәрте ұзартуы мүмкін, ол туралы бұқаралық ақпарат құралына қарау мерзімі ұзартылған кезден бастап екі жұмыс күні ішінде хабар беріледі.

4. Қойылған мәселелерді шешу құзыретіне кірмейтін ақпарат иеленушіге бұқаралық ақпарат құралынан берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі жазбаша сұрау салу келіп түскен жағдайда, осы сұрау салу екі жұмыс күнінен кешіктірілмейтін мерзімде тиісті органдарға жіберіліп, бұл туралы бұқаралық ақпарат құралына хабар берілуге тиіс.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жазбаша және (немесе) электрондық құжат түріндегі берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі сұрау салулары бас редактордың (редактордың), уәкілетті тұлғаның немесе аккредиттелген журналистің қолы қойылып жіберіледі және (немесе) электрондық цифрлық қолтаңбасымен куәландырылады.

5. Жазбаша немесе электрондық құжат түріндегі берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі сұрау салуларға жауаптар өтініш келіп түскен тілде ұсынылады. Берілген ресми хабарларды түсіндіру жөніндегі сұрау салуларға жауаптар, егер сұрау салудың өзінде өзгеше көрсетілмесе, келіп түскен сұрау салу нысанында ұсынылады.

6. Бұқаралық ақпарат құралының өкілі сұрау салынған мәліметтерді беруден бастартуға жоғары тұрған органға немесе лауазымды адамға бағыныстылық тәртібімен не сотқа Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген тәртіппен шағым жасауы мүмкін.

18-1-бан. Ресми хабарларға кірмейтін ақпаратты беру туралы сұрау салулар

1. Бұқаралық ақпарат құралы ақпарат иеленушіге ресми хабарға кірмейтін ақпаратты беру туралы сұрау салулармен жүгінуге құқылы.

Бұқаралық ақпарат құралының журналисі ақпарат иеленушіге телефон арқылы ауызша сұрау салумен жүгінген кезде өзін таныстыруға және әңгіменің аудио-жазбасы жүргізілген жағдайда, ол туралы хабарлауға міндетті.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жазбаша және (немесе) электрондық құжат түрінде берілген ақпаратты беру туралы сұрау салулары бас редактордың (редактордың), уәкілетті тұлғаның немесе аккредиттелген журналистің қолы қойылып жіберіледі және (немесе) электрондық цифрлық қолтаңбасымен куәландырылады.

Сұрау салуға жауап, егер сұрау салудың өзінде өзгеше көрсетілмесе, ол келіп түскен күнінен бастап жеті жұмыс күні ішінде, келіп түскен сұрау салу нысанында және тілінде ұсынылады.

Сұрау салынған ақпарат бірнеше ақпарат иеленушінің құзыретіне кіретін және жазбаша сұрау салуға жауап беру кезінде өзге ақпарат иеленушілерден ақпарат алу талап етілетін жағдайларда, қарау мерзімін ақпарат иеленушінің басшысы бір мәрте күнтізбелік он бес күннен аспайтын мерзімге ұзартуы мүмкін, бұл туралы бұқаралық ақпарат құралына қарау мерзімі ұзартылған кезден бастап екі жұмыс күні ішінде хабар беріледі.

2. Сұрау салу бойынша ақпарат беруден:

1) егер сұрау салудың мазмұны сұрау салу жіберілген ақпарат иеленушінің құзыретіне кірмесе;

2) егер сұрау салу осы Заңның талаптарына сәйкес келмейтін болса;

3) егер сұрау салынған ақпарат қолжетімділігі шектелген ақпаратқа жататын болса;

- 4) мемлекеттік бақылау және қадағалау шеңберінде жүргізілетін тексерулердің нәтижелері бойынша шешім қабылданғанға дейін;
 - 5) ведомствоаралық және ведомствоішілік хат алмасу немесе мемлекеттік органдардағы кеңесулер негізінде әзірленетін түпкілікті шешім қабылданғанға дейін;
 - 6) шет мемлекеттерден немесе халықаралық ұйымдардан келіп түскен құжаттарды ашу шарттары туралы өзара келісім қабылданғанға дейін бас тартылады.
3. Бұқаралық ақпарат құралдарының сұрау салуына жауап ұсынбағаны немесе уақтылы жауап ұсынбағаны үшін мемлекеттік органдардың лауазымды адамдары Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылықта болады.
4. Бұқаралық ақпарат құралының өкілі сұрау салынған ақпаратты беруден бас тартуға мемлекеттік басқару органдары мен лауазымды адамдардың азаматтар құқығына қысым жасайтын құқыққа сыйымсыз әрекеттеріне шағым жасау үшін бағыныстылық тәртібімен не сотқа Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген тәртіппен шағым жасауы мүмкін

18-2-бан. Міндетті хабарлар

1. Белгілі бір аумақта халықтың тыныс-тіршілік ету жағдайлары бұзылған кезде тиісті саланың уәкілетті мемлекеттік органдары өз құзыреті шеңберінде және (немесе) жергілікті атқарушы органдар оқиға басталған кезден бастап үш сағаттан кешіктірмей, уәкілетті орган айқындаған тәртіпке сәйкес бұқаралық ақпарат құралдарына ағымдағы ахуал туралы ресми хабарлар беруге міндетті.

Ресми хабарларды бермегені немесе уақтылы бермегені үшін мемлекеттік органдардың лауазымды адамдары Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылықта болады.

2. Бұқаралық ақпарат құралдарының редакциялары өтеусіз негізде мыналарды:

1) заңды күшіне енген сот шешімін, егер онда осы сот процесі бойынша жауапкер болып табылатын бұқаралық ақпарат құралында жауапты немесе теріске шығаруды жариялау туралы талап қамтылатын болса;

2) «Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-бабына сәйкес төтенше жағдайды енгізу туралы ресми хабарларды;

3) «Азаматтық қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 47-бабында көзделген уәкілетті мемлекеттік органдардың ресми хабарларын;

4) «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабының 2-тармағында көзделген уәкілетті мемлекеттік органдардың ресми хабарларын;

5) осы баптың 1-тармағында көзделген уәкілетті мемлекеттік органдардың ресми хабарларын жариялауға міндетті.

3. Міндетті хабарларды:

1) эфирге күн сайын шығатын теле-, радиоарналар – бір тәулік ішінде;

2) жарыққа (эфирге) шығу кезеңділігі немесе уақыты өзгеше бұқаралық ақпарат құралдары – осындай жарияланымдар үшін уәкілетті мемлекеттік органдар не сот белгілеген мерзімде жариялайды.

ҚР Конституциясы

20-бап.

1. Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады.

2. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясы болып табылатын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді.

3. Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді.

158-бан. Журналистің заңды кәсіби қызметіне кедергі жасау

1. Журналисті ақпаратты таратуға не таратудан бас тартуға мәжбүрлеу жолымен, сол сияқты журналистің заңды кәсіптік қызметін орындауына кедергі жасайтын не оны осындай мүмкіндіктен толық айыратын жағдай туғызу жолымен оның заңды кәсіптік қызметіне кедергі жасау –

бір жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз жиырма сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не қырық бес тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады.

2. Адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған, сол сияқты журналиске немесе оның жақындарына қатысты күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не олардың мүлкін бүлдіріп немесе жойып жасалған дәл сол іс-әрекет –

белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

159-бап. Ақпараттық ресурстарға қол жеткізу құқығын заңсыз шектеу

Ақпараттық ресурстарға қол жеткізу құқығын заңсыз шектеу –

сексен айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі

456-1 бап. «Ақпаратқа қол жеткізу құқығын заңсыз шектеу»

1. Жауаптылығы осы Кодекстің басқа баптарында көзделген әрекеттерді қоспағанда, ақпарат Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ақпарат пайдаланушының сұрау салуы бойынша берілуге жататын жағдайларда мұндай ақпаратты беруден құқыққа сыйымсыз бас тарту не көрінеу жалған ақпарат беру –

лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне, коммерциялық емес ұйымдарға – отыз, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – елу, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне – бір жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

2. Көрінеу жалған ақпаратты бұқаралық ақпарат құралдарында, ақпарат иеленушінің интернет-ресурсында, ашық деректер интернет-порталында немесе Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де тәсілдермен орналастыру –

лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне, коммерциялық емес ұйымдарға – отыз, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – елу, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне – бір жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

3. Осы Кодекстің 504-бабының үшінші бөлігінде көзделген әрекеттерді қоспағанда, қол жеткізу шектелген ақпарат болып табылмайтын ақпаратты қол жеткізу шектелген ақпаратқа құқыққа сыйымсыз жатқызу –

лауазымды адамдарға жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

4. Осы баптың бірінші және екінші бөліктерінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер –

лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – елу, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – бір жүз, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне – екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады

ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заң

2-бап. Сөз, ақпаратты алу және тарату бостандығы

1. Сөз, шығармашылық бостандығына, өз көзқарастары мен сенімдерін баспа арқылы және өзге де нысанда білдіруге, ақпараттарды заңда тыйым салынбаған кез келген әдіспен алуға және таратуға Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік беріледі.

Цензураға тыйым салынады.

2. Мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар мен бұқаралық ақпарат құралдары әрбір азаматты оның құқығы мен мүддесіне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті.

2-1. Бұқаралық ақпарат құралдары терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын мемлекеттік органдарға жәрдемдесуге міндетті.

3. Мемлекеттік құпияларды немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді жария етуге, экстремизмді немесе терроризмді насихаттауға және ақтауға, терроризмге қарсы операцияларды жүргізу кезеңінде олардың техникалық тәсілдері мен тактикасын ашатын ақпаратты таратуға, есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестер мен прекурсорларды, сондай-ақ қатыгездікті, зорлық-зомбылықты және порнографияны насихаттауға тыйым салынады.

4. Бұқаралық ақпарат құралын қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтар жасау мақсатында пайдалануға тыйым салынады.

Ескертпе. Осы Заңның мақсаты үшін бұқаралық ақпарат құралдарында насихаттау деп Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынған ақпарат туралы қоғамдық оң пікірді қалыптастыру және (немесе) шектеусіз адамдар тобын құқыққа қарсы әрекет жасауға немесе әрекетсіздікке итермелеу үшін көзқарас, фактілер, дәлелдер және өзге де, оның ішінде әдейі бұрмаланған ақпаратты тарату түсініледі.

Мәдина Әлімханова

БОЛМАЙДЫ. БОЛАДЫ. КЕРЕК
Журналистер мен блогерлерге арналған құрал

Компьютерде беттеген және дизайнін жасаған Деркач Сергей

ISBN 978-601-80426-2-1

Басуға 04.03.2021 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x84 $\frac{1}{16}$. Көлемі 8 баспа табак.
Таралымы 500 экз. Тапсырыс 683.